

LATVIJAS REPUBLIKAS SATVERSMES TIESA

Spriedums

Latvijas Republikas vārdā

Rīgā 2011. gada 19. decembrī

lietā Nr. 2011-03-01

Latvijas Republikas Satversmes tiesa šādā sastāvā: tiesas sēdes priekšsēdētājs Gunārs Kūtris, tiesneši Kaspars Balodis, Aija Branta, Kristīne Krūma, Uldis Ķinis un Sanita Osipova,

pēc divdesmit Latvijas Republikas Saeimas deputātu – Andreja Klementjeva, Jāņa Urbanoviča, Valērija Agešina, Ivana Ribakova, Sergeja Mirska, Borisa Cileviča, Nikolaja Kabanova, Sergeja Fjodorova, Alekseja Burunova, Dmitrija Rodionova, Aleksandra Jakimova, Jāņa Ādamsona, Ņikitas Ņikiforova, Valērija Kravcova, Alekseja Holostova, Aleksandra Sakovska, Jāņa Tutina, Raimonda Rubika, Igora Zujeva un Valentīna Grigorjeva (turpmāk – Pieteikuma iesniedzējs) – pieteikuma par lietas ierosināšanu,

piedaloties Pieteikuma iesniedzēja pārstāvim zvērinātam advokātam Eduardam Ikvildam un

institūcijas, kas izdevusi apstrīdēto aktu, – Latvijas Republikas Saeimas – pārstāvim Gunāram Kusiņam,

ar tiesas sēdes sekretāru Arni Žuganu,

pamatojoties uz Latvijas Republikas Satversmes 85. pantu, Satversmes tiesas likuma 16. panta 1. punktu un 17. panta pirmās daļas 3. punktu,

Rīgā 2011. gada 15. un 29. novembrī atklātā tiesas sēdē izskatīja lietu

„Par likuma „Par valsts sociālo apdrošināšanu” 5. panta ceturtās daļas un 21. panta 2.¹ daļas atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 1. un 109. pantam”.

Konstatējošā daļa

1. 1997. gada 1. oktobrī Saeima pieņēma likumu „Par valsts sociālo apdrošināšanu” (turpmāk – Sociālās apdrošināšanas likums), kura 5. panta ceturtā daļa paredzēja, ka persona ir sociāli apdrošināta un tai (par to) ir jāveic obligātās iemaksas, sākot ar dienu, kad šī persona ieguvusi darba ņēmēja vai pašnodarbinātā statusu vai šā panta pirmajā, otrajā vai trešajā daļā minēto statusu. Sociālās apdrošināšanas likuma pārejas noteikumu 1. punktā bija noteikts, ka šā likuma 5. panta ceturtā daļa stājas spēkā 2002. gada 1. janvārī. No 1998. gada 1. janvāra līdz 2002. gada 1. janvārim sociāli apdrošinātais bija persona, par kuru faktiski veiktas obligātās iemaksas. Šis nosacījums neattiecās uz personām, kas pakļautas darba negadījumu apdrošināšanai. 1999. gada 25. novembrī Saeima grozīja Sociālās apdrošināšanas likumu, pagarinot tā pārejas noteikumu 1. punktā noteikto periodu līdz 2004. gada 1. janvārim.

2001. gada 13. martā Satversmes tiesa taisīja spriedumu lietā Nr. 2000-08-0109 „Par likuma „Par valsts sociālo apdrošināšanu” pārejas noteikumu 1. punkta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 1. un 109. pantam, 1966. gada 16. decembra Starptautiskā pakta par ekonomiskajām, sociālajām un kultūras tiesībām 9. pantam un 11. panta pirmajai daļai” (turpmāk – Spriedums lietā Nr. 2000-08-0109), kurā secināja: lietā apstrīdētā tiesību norma, kas paredz personai tiesības uz noteiktiem sociālās apdrošināšanas pakalpojumiem vienīgi tad, ja faktiski ir veiktas valsts sociālās apdrošināšanas obligātās iemaksas (turpmāk – sociālās apdrošināšanas iemaksas), ir pretrunā ar Latvijas Republikas Satversmes (turpmāk – Satversme) 109. pantu.

2010. gada 20. decembrī Saeima pieņēma likumu „Grozījumi likumā „Par valsts sociālo apdrošināšanu””, kas stājās spēkā 2011. gada 1. janvārī. Ar šo likumu Sociālās apdrošināšanas likuma 5. panta ceturtā daļa tika izteikta šādā redakcijā:

„Persona ir sociāli apdrošināta darba negadījumu apdrošināšanai, apdrošināšanai pret bezdarbu, invaliditātes apdrošināšanai, maternitātes un slimības apdrošināšanai un vecāku apdrošināšanai un tai (par to) ir jāveic

obligātās iemaksas, sākot ar dienu, kad šī persona ir ieguvusi šā panta pirmajā daļā minēto statusu, izņemot pašnodarbinātā statusu. Persona ir sociāli apdrošināta pensiju apdrošināšanai, ja faktiski ir veiktas obligātās iemaksas.”

Vienlaikus Sociālās apdrošināšanas likuma 21. pants tika papildināts ar 2.¹ daļu šādā redakcijā:

„Ja darba devējs nav veicis šajā likumā noteiktās sociālās apdrošināšanas iemaksas, persona, par kuru darba devējam tās bija jāveic un kura ir sasniegusi vecumu, kas dod tiesības saņemt valsts vecuma pensiju, var veikt sociālās apdrošināšanas iemaksas pensiju apdrošināšanai. Ministru kabinets reglamentē noteikumus, termiņus un kārtību, kādā persona veic sociālās apdrošināšanas iemaksas pensiju apdrošināšanai.”

Šie grozījumi Sociālās apdrošināšanas likumā maina pensiju apdrošināšanas veidu, nosakot, ka persona ir sociāli apdrošināta pensiju apdrošināšanai tikai tad, ja par to faktiski ir veiktas sociālās apdrošināšanas iemaksas. No tā izriet, ka personai piešķirtās valsts vecuma pensijas apmērs ir atkarīgs no faktiski veiktajām sociālās apdrošināšanas iemaksām.

2. Pieteikuma iesniedzējs – divdesmit 10. Saeimas deputāti – uzskata, ka Satversmes 1. un 109. pantam neatbilst Sociālās apdrošināšanas likuma 5. panta ceturrtā daļa un 21. panta 2.¹ daļa (turpmāk – apstrīdētās normas).

Pieteikuma iesniedzējs norāda, ka no Satversmes 1. panta izriet vairāki tiesību pamatprincipi: tiesiskās paļāvības princips, sociālas valsts princips un sociālās solidaritātes princips. Likumdevējs, pieņemot apstrīdētās normas, kas paredz personas tiesības uz sociālo nodrošinājumu vecuma gadījumā vienīgi tad, ja faktiski ir veiktas sociālās apdrošināšanas iemaksas, esot pārkāpis šos principus.

Sociālās apdrošināšanas attiecības rodoties uz likuma pamata vienlaikus ar darba attiecību izveidošanos. Darba ņēmējs sociālās apdrošināšanas iemaksas veicot ar darba devēja starpniecību, proti, darba devējs aprēķinot un iemaksājot sociālās apdrošināšanas speciālajā budžetā (turpmāk arī – speciālais budžets) gan darba devēja, gan darba ņēmēja sociālās apdrošināšanas iemaksu

daļu. Turklāt vērā ņemams esot tas, ka sociālās apdrošināšanas iemaksas ir nodoklis.

Ja darba devējs nav veicis likumā noteiktās sociālās apdrošināšanas iemaksas pensiju apdrošināšanai, tad personai, par kuru darba devējam tās bija jāveic, sasniedzot vecumu, kas dod tiesības saņemt valsts vecuma pensiju, rodoties nelabvēlīgas sekas – samazinoties sociālā nodrošinājuma apmērs. Pēc Pieteikuma iesniedzēja domām, sociālajai apdrošināšanai pakļauto personu tiesības nedrīkstot saistīt ar to, vai cita persona – darba devējs – ir vai nav pienācīgi pildījusi likumā noteiktos pienākumus. Tieši valstij, nevis darba ņēmējam esot pienākums nodrošināt, lai darba devējs veiktu sociālās apdrošināšanas iemaksas. Pēc Pieteikuma iesniedzēja pārstāvja domām, demokrātiskā tiesiskā valstī vispār varētu būt atbalstāma prezumpcija, ka personas godprātīgi izmantos tām normatīvajos aktos paredzētās tiesības un arī godprātīgi pildīs tām noteiktos pienākumus.

Personai esot tiesības paļauties uz to, ka visas valsts institūcijas ievēros likumus, proti, valsts institūcijas nodrošinās sociālās apdrošināšanas iemaksu iekasēšanu. Valsts ieņēmumu dienestam (turpmāk – VID) kā šā nodokļa administrētājam esot pietiekami plašas pilnvaras, lai kontrolētu nodokļu maksāšanas pareizumu, veiktu piedziņas bezstrīdus kārtībā, sniegtu prasības tiesā, piemērotu administratīvās sankcijas. Pēc Pieteikuma iesniedzēja ieskata, likumdevējs, pieņemot apstrīdētās normas, jau iepriekš esot pieļāvis iespēju, ka darba devējs varētu nepildīt nodokļu maksāšanas pienākumu.

Tiesas sēdē Pieteikuma iesniedzēja pārstāvis norādīja: valsts ir nevis efektīvizējusi nodokļu iekasēšanas kontroles pasākumus, bet atzinusi savu nespēju cīnīties ar nelegālo nodarbinātību.

Vērtējot apstrīdētās normas Satversmes 109. panta aspektā, esot jāņem vērā, ka Latvijas pensiju sistēma balstās uz apdrošināšanas principu, proti, sociālās apdrošināšanas iemaksas veido katras personas pensijas kapitālu. Līdz ar to apstrīdētās normas noteiktai personu grupai liedzot tiesības uz sociālo nodrošinājumu.

Tiesas sēdē Pieteikuma iesniedzēja pārstāvis uzsvēra: apstrīdēto normu pieņemšanas gaitā esot pārkāpta Satversmes tiesas likuma 32. panta otrā daļa, kas noteic, ka Satversmes tiesas spriedums un tajā sniegtā attiecīgās tiesību normas interpretācija ir obligāta visām valsts un pašvaldību institūcijām, tai skaitā tiesām, un amatpersonām, kā arī fiziskajām un juridiskajām personām. Likumdevējs, pieņemot apstrīdētās normas, neesot ievērojis Spriedumā lietā Nr. 2000-08-0109 izdarītos secinājumus.

Spriežot pēc Saeimas Budžeta un finanšu (nodokļu) komisijas 2010. gada 15. decembra sēdes norises, varot secināt, ka apstrīdētās normas pieņemtas lielā steigā, tāpēc neesot rūpīgi izvērtētas to iespējamās sekas. Likumdevējs, pieņemot apstrīdētās normas, esot risinājis sociālās aizsardzības sistēmas īstermiņa uzdevumus. Atsaucoties uz Satversmes tiesas praksi, Pieteikuma iesniedzējs uzsver, ka sociālās aizsardzības sistēma nedrīkst tikt izmantota par instrumentu īstermiņa mērķu sasniegšanai. Likumdevējam esot jāapsver katra lēmuma ietekme uz pensiju sistēmas ilgtspēju.

3. Institūcija, kas izdevusi apstrīdēto aktu, – Saeima – nepiekrīt Pieteikuma iesniedzēja viedoklim un uzskata, ka apstrīdētās normas atbilst Satversmes 1. un 109. pantam.

Saeima norāda uz Satversmes tiesas vairākkārt secināto, proti, to, ka Satversmes 109. pantā paredzētās tiesības uz sociālo nodrošinājumu nav absolūtas un likumdevējs var tām noteikt ierobežojumus.

Sociālās apdrošināšanas pakalpojumi (pensijas, pabalsti un atlīdzības) esot tieši atkarīgi no ienākumiem, no kuriem tiek aprēķinātas sociālās apdrošināšanas iemaksas. Tādēļ personas netieši tiekot ieinteresētas uzrādīt visus ienākumus, regulāri veikt sociālās apdrošināšanas iemaksas, kā arī ilgāk palikt darba tirgū.

Papildus tam Saeimas pārstāvis tiesas sēdē norādīja, ka Latvijā ir tirgus ekonomika un viens no tās pamatpostulātiem ir tāds, ka ekonomiski neveiksmīgs uzņēmums iekšējo vai ārējo apstākļu dēļ var kļūt maksātnespējīgs un bankrotēt. Tāda esot tirgus ekonomikas filozofija. Līdz ar

to personai, kas strādā privātā sektorā, esot jāapzinās, ka maksātnespēja kā varbūtība nav izslēgta. Tā esot ekonomiskā modeļa neizbēgama konsekvence, ko valsts varot tikai mīkstināt, bet ne izslēgt. Valstij neesot pilnībā jākompensē kāda darba devēja nepamatotā dāsnumā sasolītās, deklarētās lielās algas un no tām izrietošās tikpat nepamatotās sociālās apdrošināšanas iemaksas.

Apstrīdētās normas ļaujot nodrošināt papildu finanšu līdzekļus sociālā budžeta deficīta segšanai 2011. gadā un veicinot sociālās apdrošināšanas sistēmas darbību, lai ilgtermiņā garantētu pilnvērtīgu valsts sociālās apdrošināšanas pakalpojumu sniegšanu personām. Šajā sakarā esot jāņem vērā, ka 2010. gada beigās atbilstoši 2011. gada ieņēmumu un izdevumu tendencēm speciālā budžeta finanšu rezerves samazinājušās līdz apmēram 400 miljoniem latu. Līdz ar to bijis nepieciešams līdzsvarot šā budžeta izdevumus un ienākumus.

Apstrīdētajās normās ietvertajam ierobežojumam esot legītīms mērķis, proti, aizsargāt ne tikai speciālā budžeta intereses, bet arī Satversmes 116. pantā minētās konstitucionālās vērtības – citu cilvēku tiesības, ņemot vērā valsts pienākumu arī nākotnē nodrošināt gan valsts pensiju izmaksāšanu, gan citu sociālās drošības sistēmas ietvaros piešķirto pakalpojumu sniegšanu.

Saeima norāda, ka, pastāvot būtiskai atšķirībai starp deklarētajām un faktiski veiktajām sociālās apdrošināšanas iemaksām, uz strādājošajām personām, par kurām tās tiek veiktas, gulstas nesamērīgi liels slogs sociālās apdrošināšanas pakalpojumu izmaksu nodrošināšanai un tādējādi faktiski tiek apdraudēta solidaritātes principa efektīva īstenošana. Apstrīdētās normas šo strādājošajām personām uzlikto slogu mazinot un palīdzot nodrošināt iespējami taisnīgāku līdzsvaru starp dažādu sabiedrības locekļu pretrunīgajām interesēm.

Pēc Saeimas ieskata, attiecinot apstrīdētās normas uz ilgtermiņa ieguldījumu – valsts vecuma pensijām, netiekot būtiski aizskartas darba ņēmēju tiesības, it īpaši tāpēc, ka pensiju sistēmas otrais līmenis (valsts obligātā fondēto pensiju shēma) esot balstīts uz individuālo iemaksu

ieguldījuma principu. Apstrīdēto normu pieņemšana esot sociāli atbildīgs risinājums, kura mērķis ir nodrošināt sociālā budžeta ilgtspēju, kā arī personu tiesības uz sociālo nodrošinājumu. Likumdevējs apstrīdētajās normās paredzētās tiesiskās sekas apzināti esot attiecinājis tikai uz vienu sociālās apdrošināšanas pakalpojumu – valsts vecuma pensiju, kas parasti ir sociālais nodrošinājums, kuru persona saņem prognozētā laikā. Apstrīdētās normas neskarot tos sociālā nodrošinājuma veidus, kuri personai varot kļūt nepieciešami jebkurā brīdī, kad tai rodas neprognozēti un tūlītēji izdevumi. Šajā kontekstā likumdevējs esot ievērojis Spriedumā lietā Nr. 2000-08-0109 noteiktos principus.

Saeima uzskata, ka Spriedumā lietā Nr. 2000-08-0109 identificētie jautājumi esot risināti, 2001. gada 20. decembrī pieņemot likumu „Par darbinieku aizsardzību darba devēja maksātnespējas gadījumā”, jo situācijas, kad darba devējs neveic iemaksas par darba ņēmēju, pārsvarā esot saistītas ar darba devēja maksātnespēju. Atbilstoši šim likumam izveidotais fonds aizsargājot darba ņēmēju tiesības uz darba samaksu un to, lai par viņiem tiktu veiktas sociālās apdrošināšanas iemaksas.

Apstrīdētās normas esot vērtējamās kā viens no pasākumiem, kas vērsti uz ēnu ekonomikas sašaurināšanu. Saeima piekrīt Pieteikuma iesniedzēja viedoklim, ka darba devēju pienākumu izpildes uzraudzība un ēnu ekonomikas apkarošana pirmām kārtām ir valsts uzdevums. Tomēr šādu vērīenīgu pasākumu veikšana bez ieinteresēto personu un visas sabiedrības iesaistīšanās nebūtu efektīva un prasītu lielus finanšu izdevumus. Pēc Saeimas ieskats, esot akceptējams tas, ka atsevišķos gadījumos valsts paredz personas līdzdarbības pienākumu, kad ir nodrošināmas atsevišķas šīs personas tiesības. Persona tiekot iesaistīta tās tiesību uz sociālo nodrošinājumu īstenošanā, lai uzraudzītu, vai darba devējs faktiski veic sociālās apdrošināšanas iemaksas. Šajā gadījumā persona pati attiecīgo informāciju par sevi varot pārbaudīt un vērst darba devēja vai valsts institūciju uzmanību uz konkrētiem faktiem daudz efektīvāk nekā valsts institūcijas, pārbaudot attiecīgo informāciju par visiem darba devējiem un ņēmējiem valstī.

Vienlaikus tiek norādīts, ka valstij neesot jāuzņemas atbildība par cilvēkiem, kuri nav veltījuši uzmanību tam, kādā veidā viņi paši vai viņu darba devēji pilda likumā noteiktos pienākumus pret valsti, un paļāvušies uz to, ka nepieciešamības gadījumā valsts viņiem tāpat sniegs palīdzību. Vēl jo vairāk – būtu apšaubāms jebkura tāda risinājuma sociālais taisnīgums, kurš stimulētu personu piekrist nodokļu nemaksāšanai vai darba samaksas daļas saņemšanai nelegāli nodokļu nastas samazināšanas nolūkā.

Saeima uzskata, ka apstrīdētās normas nenonāk pretrunā ar personas konstitucionālo pienākumu maksāt nodokļus. Tieši pretēji – tās nodrošinot labāku šā pienākumu apzināšanos un tiesisko apziņu kopumā.

Tajā pašā laikā Saeima vērš uzmanību uz to, ka valsts neesot sevi atbrīvojusi no atbildības, bet gan aktīvi darbojoties, lai novērstu darba ņēmēju sociālās aizsargātības līmeņa nepamatotu samazināšanu, darba devējam neievērojot normatīvos aktus. VID sniegtās ziņas par nodokļu parāda struktūru 2011. gada 1. jūnijā liecinot, ka nokavēto nodokļu maksājumu piedziņas procesā tiek izmantotas tādas darbības, kas vērstas uz uzņēmējdarbības saglabāšanu. Valstij nevarot uzlikt par pienākumu iekasēt visus nodokļus, nevērtējot atsevišķu nodokļu maksātāju individuālo situāciju un apstākļus, kādos nav izpildītas saistības pret valsti.

Pieņemot apstrīdētās normas, likumdevējs esot izvēlējis personām mazāk nelabvēlīgu variantu speciālā budžeta līdzsvarošanas problēmas risināšanai kā īstermiņā, tā arī ilgtermiņā. Apstrīdētās normas esot izstrādātas, rūpīgi izvērtējot alternatīvas, apsverot, kā attiecīgās normas ietekmēs personu tiesības uz sociālo nodrošinājumu, kā arī ņemot vērā Satversmes tiesas spriedumos izdarītos secinājumus par tiesiskās paļāvības principa ievērošanu apstākļos, kad tiesības uz sociālo nodrošinājumu tiek ierobežotas.

4. Pieaicinātā persona – Saeimas Sociālo un darba lietu komisija – Satversmes tiesu informē, ka 2010. gada 7. decembrī Ministru kabinets vienotā valsts budžeta paketē iesniedza Saeimai likumprojektu, kurā ietvertas apstrīdētās normas. Tiesas sēdē **Saeimas Sociālo un darba lietu komisijas**

pilnvarotā pārstāve – 10. Saeimas Sociālo un darba lietu komisija komisijas priekšsēdētāja Aija Barča – norādīja, ka apstrīdētajās normās ietvertu regulējumu pienācīgā kārtā varētu izvērtēt trīs lasījumos saskaņā ar Saeimas kārtības ruļļa prasībām, tomēr apstrīdētās normas bija iekļautas valsts budžeta paketē un tika izskatītas divos lasījumos. Taču šis apstāklis pats par sevi neradot Satversmes normu pārkāpumu.

Likumprojekta anotācijā esot norādīts, ka ar Ministru kabineta 2010. gada 17. novembra rīkojumu Nr. 674 tika atbalstīta koncepcija par sociālās apdrošināšanas sistēmas stabilitāti ilgtermiņā (turpmāk – koncepcija). Atbilstoši koncepcijai paredzēts ar 2011. gadu pāriet uz pensiju kapitāla uzskaiti un uzkrāšanu, vadoties no faktiski veiktajām sociālās apdrošināšanas iemaksām gan pensiju sistēmas pirmajā gan otrajā līmenī.

Strukturēta ekonomikas atveseļošanas politika esot pamats tam, lai veicinātu kvalitatīvu izaugsmi ar tādiem līdzekļiem kā aktīva nodarbinātības politika, profesionālā apmācība, ieguldījumi un inovācija, tādējādi panākot arī lielāka skaita un pienācīgas kvalitātes darba vietu radīšanu. Tas savukārt palīdzētu stabilizēt jau izveidoto paaudžu solidaritātes shēmu. Tādēļ Latvija 2000. gadā esot atteikusies no tādas pensiju sistēmas, kas balstās vienīgi uz solidaritātes principu, un pārgājusi uz jauktajām shēmām, proti, tādām, kas tiek balstītas uz paaudžu solidaritātes shēmu un pensiju fondiem.

Sociālo un darba lietu komisija norāda: ja persona nav tiesīga saņemt sociālās apdrošināšanas pakalpojumus, tā varot saņemt sociālās palīdzības pakalpojumus, ko regulē Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības likums.

No 1998. gada Valsts sociālās apdrošināšanas aģentūra (turpmāk – VSAA) nodevusi sociālās apdrošināšanas iemaksu administrēšanu VID, kura pārziņā esot gan sociālās apdrošināšanas iemaksu iekasēšanas, gan parādu piedziņas funkcijas. 2011. gada 16. februāra sēdē Sociālo un darba lietu komisija esot izskatījusi jautājumu par sociālās apdrošināšanas iemaksu parādu piedziņu un secinājusi, ka sociālās apdrošināšanas iemaksu iekasēšana nav pietiekami efektīva un nepieciešams uzlabot parādu piedziņas procesu.

Tiesas sēdē A. Barča vērta Satversmes tiesas uzmanību arī uz to, ka Ministru kabinets kārtību, kādā persona veic sociālās apdrošināšanas iemaksas, izstrādājis novēloti.

5. Pieaicinātā persona – Budžeta un finanšu (nodokļu) komisijas pilnvarotais pārstāvis 10. Saeimas Budžeta un finanšu (nodokļu) komisijas priekšsēdētājs Jānis Reirs – tiesas sēdē informēja, ka apstrīdētās normas Budžeta un finanšu (nodokļu) komisija izskatījusi valsts budžeta paketes ietvaros. Saeimas kārtības rullis nosakot, ka valsts budžeta paketes likumprojekti ir jāizskata steidzamības kārtā divos lasījumos. Izskatot apstrīdētās normas pirmajā lasījumā, Budžeta un finanšu (nodokļu) komisijai esot radušās šaubas par tajās ietvertajiem risinājumiem, tādēļ tā pieprasījusi papildu argumentus un priekšlikumus no atbildīgās ministrijas. Budžeta un finanšu (nodokļu) komisija 2010. gada 14. decembra sēdē analizējusi pensiju sistēmas problēmas un lūgusi Labklājības ministriju sagatavot papildu risinājumus speciālā budžeta ilgtspējas nodrošināšanai. Labklājības ministrijas piedāvātie risinājumi esot izskatīti Budžeta un finanšu (nodokļu) komisijas 2010. gada 16. decembra sēdē. J. Reirs norāda, ka tas esot bezprecedenta gadījums valsts budžeta izskatīšanas vēsturē, jo Budžeta un finanšu (nodokļu) komisija ar šo likumprojektu strādājusi vairākas dienas.

Apstrīdēto normu izskatīšanas laikā Budžeta un finanšu (nodokļu) komisijas locekļi vērtējuši to iespējamo ietekmi uz pensiju sistēmu, esot notikušas arī diskusijas un uzklausīti Labklājības ministrijas un Finanšu ministrijas pārstāvji, kā arī Saeimas Juridiskā biroja viedoklis. Galu galā Saeimas Budžeta un finanšu (nodokļu) komisija esot izstrādājusi priekšlikumu, kas paredzot, ka noteiktos apstākļos pašai personai ir tiesības par sevi veikt sociālās apdrošināšanas iemaksas, ja darba devējs tās nav veicis, kā arī to, ka apstrīdētajās normās ietvertais regulējums ir regulāri pārvērtējams, proti, Ministru kabinetam jāuzrauga apstrīdēto normu īstenošana un jāinformē Saeima par to efektivitāti.

6. Pieaicinātā persona – **Labklājības ministrija** – norāda, ka speciālā budžeta darbības princips esot pašfinansēšanās, proti, normatīvie akti paredzot visciešāko saikni starp sociālās apdrošināšanas iemaksām un sociālās apdrošināšanas pakalpojumiem.

Apstrīdētās normas pieņemtas apstākļos, kad strauji pieauga speciālā budžeta izdevumi un būtiski palielinājās bezdarbs. Vērā ņemams esot fakts, ka kopš 2009. gada sociālās apdrošināšanas sistēma strādājot ar negatīvu bilanci, kas tiekot līdzsvarota no iepriekšējo gadu uzkrājuma. Turklāt arī sabiedrības novecošanās nopietni apdraudot valsts sociālās apdrošināšanas sistēmas stabilitāti. Ja turpinātu uz valsts vecuma pensijām attiecināt deklarēto sociālās apdrošināšanas iemaksu principu, tad speciālajā budžetā uzkrātā finanšu rezerve joprojām strauji samazinātos un tiktu ievērojami apdraudēta pensiju sistēmas ilgtspēja. Apstrīdēto normu pieņemšana esot uzskatāma par nepieciešamu rīcību, un tās mērķi neesot bijis iespējams sasniegt ar citiem, personas tiesības mazāk ierobežojošiem līdzekļiem.

Speciālā budžeta deficīta samazināšanai esot bijis iespējams izmantot alternatīvas. Izstrādājot sociālā nodrošinājuma jomā ieviešamās izmaiņas, esot apsvērti vairāki alternatīvi risinājumi. Alternatīva apstrīdēto normu pieņemšanai varējusi būt sociālās apdrošināšanas iemaksu likmes paaugstināšana, aizņemšanās no Valsts kases, faktisko iemaksu principa attiecināšana uz visiem sociālās apdrošināšanas veidiem vai pabalstu un pensiju samazināšana. Taču Labklājības ministrija norāda: lai panāktu ievērojamu finanšu līdzekļu ietaupījumu, būtu nepieciešama visai būtiska pensiju un pabalstu apmēra samazināšana. Minētās alternatīvas esot personu tiesībām un interesēm mazāk labvēlīgas.

Labklājības ministrija norāda, ka normatīvie akti paredzot darba ņēmējam iespēju gan kontrolēt to, vai un kā darba devējs par viņu veic sociālās apdrošināšanas iemaksas, gan arī nepieciešamības gadījumā pašam veikt sociālās apdrošināšanas iemaksas un salīdzinot ar laiku, kad tika pieņemts Spriedums lietā Nr. 2000-08-0109, normatīvajos aktos esot noteikts būtisks papildu mehānisms darba ņēmēju tiesību un interešu aizsargāšanai.

Pēc Labklājības ministrijas ieskata, sociālās apdrošināšanas iemaksu neveikšana kādā laika posmā neatstājot būtisku ietekmi uz valsts vecuma pensijas apmēru, jo laiks no šo iemaksu pārtraukšanas līdz valsts vecuma pensijas saņemšanai lielākoties esot pietiekami ilgs, lai valsts ar piespiedu mehānismiem vai nu nodrošinātu neveikto sociālās apdrošināšanas iemaksu atgūšanu, vai arī tās kompensētu ar izmaksu no Darbinieku prasījumu garantiju fonda. Valsts vecuma pensijas apmērs personai varot samazināties tikai tādā gadījumā, ja saskaņā ar likumā „Par darbinieku aizsardzību darba devēja maksātnespējas gadījumā” noteiktajiem ierobežojumiem sociālās apdrošināšanas iemaksu parāds netiek kompensēts no Darbinieku prasījumu garantiju fonda pilnā apmērā. Labklājības ministrija uzsver, ka personai esot nodrošinātas tiesības brīvprātīgi veikt sociālās apdrošināšanas iemaksas.

Faktisko iemaksu princips varot tikt attiecināts uz valsts vecuma pensiju, jo valsts vecuma pensija kā sociālās apdrošināšanas pakalpojums esot pakļauta reāliem apdrošināšanas principiem, saskaņā ar kuriem pakalpojums tiek nodrošināts tikai tādā gadījumā, ja ir samaksāta apdrošināšanas prēmija, taču šie principi neesot attiecināmi uz tiem valsts sociālās apdrošināšanas veidiem, kuri personai var kļūt nepieciešami jebkurā brīdī, kad tai rodas neprognozēti un tūlītēji izdevumi.

Papildus tam Labklājības ministrijas pārstāvis tiesas sēdē norādīja, ka valsts vecuma pensija faktiski esot vienīgais sociālās apdrošināšanas pakalpojums, kas līdz šim neesot pakļauts konsolidēšanas pasākumiem, ņemot vērā to, ka ar Satversmes tiesas spriedumu savulaik tika atcelta norma, kas valsts vecuma pensijas samazināja.

Labklājības ministrija norāda, ka likuma „Par valsts pensijām” (turpmāk – Pensiju likums) normas neparedz pensijas piesaistīt iztikas minimumam. Tomēr apstrīdēto normu kontekstā personu tiesības uz sociālo nodrošinājumu minimālā līmenī tiekot garantētas saskaņā ar Pensiju likuma pārejas noteikumu 34. punktu, kurā paredzēti minimālie pensiju apmēri, kas ir atkarīgi no personas uzkrātā apdrošināšanas stāža un valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta apmēra.

Labklājības ministrija uzskata, ka apstrīdēto normu kontekstā personai Satversmes 109. pantā noteiktās tiesības uz sociālo nodrošinājumu vecuma gadījumā rodas ar brīdi, kad tā saskaņā ar Pensiju likuma 11. panta pirmo daļu ir sasniegusi 62 gadu vecumu un tās apdrošināšanas stāžs nav mazāks par 10 gadiem.

Labklājības ministrija informē, ka VSAA esot ieviesusi elektronisko pakalpojumu un persona varot attālināti pieprasīt un saņemt no informācijas sistēmas informāciju par darba devēja veiktajām sociālās apdrošināšanas iemaksām.

7. Pieaicinātā persona – **Finanšu ministrija** – informē: atbilstoši Valsts kases mēneša pārskatiem speciālā budžeta naudas līdzekļu atlikums 2011. gada 1. jūlijā esot bijis 299,8 miljoni latu un salīdzinājumā ar naudas līdzekļu atlikumu 2011. gada 1. janvārī samazinājies par 102,1 miljonu latu.

2013. gadā speciālajā budžetā esot plānoti ieņēmumi 1205,1 miliona latu apmērā, izdevumi 1400,2 miljonu latu apmērā un negatīva finansiālā bilance 195,1 miliona latu apmērā. Tātad speciālais budžets nebūšot sabalansēts, jo prognozētais izdevumu pārsniegums pār ieņēmumiem radot tādu situāciju, ka speciālā budžeta atlikums tikšot izlietots deficīta segšanai.

Finanšu ministrija norāda, ka atšķirībā no valsts pamatbudžeta veidošanas metodes – atbilstīga resursu apjoma piešķiršana paredzēto izdevumu segšanai – speciālā budžeta ieņēmumu un izdevumu plānošanai piemēro citādas metodes un rādītājus. Speciālā budžeta ieņēmumus pamatā veidojot sociālās apdrošināšanas iemaksas, ko veic šobrīd tautsaimniecībā nodarbinātie, un līdz ar to speciālā budžeta kārtējā gada ieņēmumi esot atkarīgi no maksātāju skaita un algu lieluma. Savukārt speciālā budžeta izdevumu plānošanā ņemot vērā prognozēto sociālās apdrošināšanas pakalpojumu saņēmēju skaitu un pakalpojumu apmērus attiecīgajā gadā.

Ņemot vērā speciālā budžeta izpildi, ieņēmumu prognozes, nākamajiem gadiem plānotos izdevumus un demogrāfisko situāciju, varot secināt: ja netiktu veikti konsolidācijas pasākumi, speciālā budžeta naudas līdzekļu uzkrājums

tiktu izlietots jau tuvākajā laikā. Turklāt esot jāatzīmē, ka speciālā budžeta izdevumi vēl joprojām pārsniedz ieņēmumus, jo ekonomiskās augšupejas gados straujā algu pieauguma rezultātā pieauga pensiju un pabalstu apmēri, kā arī atsevišķu pakalpojumu saņēmēju skaits.

Finanšu ministrija vērš Satversmes tiesas uzmanību uz to, ka vienlaikus ar vispārīgo sociālās apdrošināšanas principu maiņu, ieviešot faktisko sociālās apdrošināšanas iemaksu principu attiecībā uz valsts pensiju apdrošināšanu, VID pārskatījis darba organizācijas prioritātes, lai nodrošinātu efektīvu nodokļu iekasēšanu.

8. Pieaicinātās personas – VSAA – pilnvarotā pārstāve Pensiju metodiskās vadības daļas vadītāja Baiba Felsberga tiesas sēdē norādīja, ka apstrīdētās normas tiek piemērotas no 2011. gada 1. janvāra.

VSAA ar VID esot noslēgts sadarbības līgums par informāciju, proti, datiem par konkrētām apdrošinātām personām, tai skaitā datiem par deklarētajiem ienākumiem un faktiski veiktajām sociālās apdrošināšanas iemaksām. Šie dati tiek saņemti trīs reizes nedēļā.

Ja VSAA saņem pensijas pieprasījumu, bet tiek konstatēts, ka darba devējs par attiecīgo personu nav veicis sociālās apdrošināšanas iemaksas, tad persona par to tiek informēta. Šādā gadījumā tai tiek piedāvāta iespēja pašai veikt sociālās apdrošināšanas iemaksas. Izmantojot Sociālās apdrošināšanas likuma 21. panta 2.¹ daļā paredzētās tiesības, persona maksājot pensiju apdrošināšanai noteikto sociālās apdrošināšanas iemaksu likmi, proti, 25,56 procentus. Sociālās apdrošināšanas iemaksu neveikšana īsā periodā nevarot būtiski ietekmēt pensijas apmēru.

9. Pieaicinātās personas – VID – pilnvarotā pārstāve Nodokļu pārvaldes direktora vietniece Sanita Garanča tiesas sēdē norādīja, ka, tāpat kā attiecībā uz visiem pārējiem nodokļiem, arī attiecība uz sociālās apdrošināšanas iemaksām VID veicot kontroles funkciju un šīs funkcijas

ietvaros pārbaudot, vai visi nepieciešamie maksājumi tiek uzrādīti, aprēķināti un nokārtoti atbilstošā apmērā.

Likums "Par nodokļiem un nodevām" nosakot, ka sociālās apdrošināšanas iemaksu iekasēšana un nokavēto iemaksu piedzišana ir VID pienākums. Tomēr normatīvie akti nenosakot, kurš no nesamaksātajiem nodokļiem būtu piedzenams vispirms.

Starptautiskais Valūtas fonds esot norādījis uz to, ka VID pārvaldes spēja neļauj efektīvi veikt nodokļu iekasēšanu, piedziņu un kontroli. Ņemot vērā šo norādījumu, gan 2010., gan 2011. gadā esot stiprinātas noteiktas VID kapacitātes jomas, tostarp nodokļu piedziņas un kontroles jomas. Rezultātā VID pārvaldes spēja esot uzlabojusies un sociālās apdrošināšanas iemaksas 91,2 procentos gadījumu esot nokārtotas.

No visām 2010. gadā VID veiktajām sociālās apdrošināšanas iemaksu piedziņas darbībām lielākā daļa bijušas preventīvas. Tādējādi uzņēmējiem esot dota iespēja risināt savas finansiālās grūtības, izmantojot likumā „Par nodokļiem un nodevām” paredzētās tiesības lūgt nokavēto nodokļu maksājumu samaksas termiņa pagarinājumu, termiņa sadalīšanu vai atļauju uz laiku atlikt nodokļu maksājumu samaksu un veikt citus normatīvajos aktos noteiktus pasākumus, kas vērsti uz uzņēmējdarbības saglabāšanu un atjaunošanu.

10. Pieaicinātā persona – Latvijas Republikas tiesībsargs (turpmāk – Tiesībsargs) – norāda, ka laika gaitā varot mainīties sociālās drošības sistēma, tās principi vai faktiskā situācija un līdz ar to arī iepriekš pieņemtajā Satversmes tiesas spriedumā izdarītie secinājumi varot kļūt nepiemērojami pastāvošajam regulējumam un situācijai kopumā. Tādējādi noskaidrojams, vai kopš Sprieduma lietā Nr. 2000-08-0109 pasludināšanas sociālās apdrošināšanas jomā faktiskā situācija un tiesiskais regulējums attiecībā uz darba ņēmēju tiesībām un pienākumiem ir būtiski mainījies.

Tiesībsargs uzskata: lai gan atsevišķas normas kopš 2001. gada ir mainījušās, valstī joprojām pastāv sociālās apdrošināšanas sistēma, kas tika ieviesta 1996. gada 1. janvārī. Sociālās apdrošināšanas principi neesot

mainījušies – obligātajai sociālajai apdrošināšanai ir pakļautas noteiktas personu grupas, tai skaitā darba ņēmēji, par kuriem sociālās apdrošināšanas iemaksas veic darba devēji.

Darba ņēmējs nevarot ne reģistrēt savas sociālās apdrošināšanas iemaksas Valsts ieņēmumu dienestā, nedz arī veikt sociālās apdrošināšanas iemaksas. Pēc Tiesībsarga domām, apstrīdētās normas ierobežo Satversmes 109. pantā garantētās tiesības uz sociālo nodrošinājumu vecuma gadījumā.

Tiesībsargs nevarot piekrist apgalvojumam, ka kopš Sprieduma lietā Nr. 2000-08-0109 pasludināšanas normatīvajos aktos esot noteikts būtisks papildu mehānisms darba ņēmēju tiesību un interešu aizsardzībai. Darba devēja maksātspējas gadījumā gan normatīvie akti paredzot darba ņēmējiem tiesības uz sociālo nodrošinājumu, bet citos gadījumos šādu aizsardzību negarantējot.

Tiesībsargs uzskata, ka personas iespējas sekot līdz informācijai par veiktajām sociālās apdrošināšanas iemaksām nevarot būt par pamatu valsts pienākumu mazināšanai sociālās apdrošināšanas jomā.

Apstrīdētās normas kā ēnu ekonomikas mazināšanas līdzekli Tiesībsargs vērtē atzinīgi. Tomēr, pēc Tiesībsarga domām, šie pasākumi vēl neesot devuši tādu rezultātu, kas būtiski mainītu situāciju pēc Sprieduma lietā Nr. 2000-08-0109 pasludināšanas.

Tiesībsargs uzsver, ka tiesiskā un demokrātiskā valstī likumdevējs, izstrādājot normatīvo regulējumu, nevarot vadīties no prezumpcijas, ka persona sociālās apdrošināšanas pakalpojumus izmantos ļaunprātīgi, kā arī nepildīs konstitucionālo pienākumu maksāt nodokļus. Ja likumdevējs uzskata, ka šāda iespēja pastāv, tam esot pienākums veidot pienācīgu kontroles mehānismu, lai to novērstu.

Izvērtējot apstrīdētās normas saistībā ar likumprojekta anotācijā sniegto informāciju, esot secināms: likumdevējs atzīst, ka valstī ir gadījumi, kad darba devēji neveic sociālās apdrošināšanas iemaksas. Tātad valstī pastāvošais piespiedu mehānisms neesot pietiekami efektīvs, lai šādus gadījumus novērstu.

Tiesībsarga rīcībā neesot informācijas par to, vai likumdevējs ir objektīvi un izsvērti novērtējis alternatīvu mehānismu ietekmi uz indivīdu interesēm un tiesībām. Saeimas sēžu stenogrammas neatspoguļojot to, ka būtu

izvērtētas alternatīvas. Turklāt, pēc Tiesībsarga ieskata, likumdevēja izraudzītais risinājums neesot saudzējošākais legītmā mērķa sasniegšanas līdzeklis.

Tā kā likumdevēja pienākums bija ievērot Spriedumu lietā Nr. 2000-08-0109, apstrīdētās normas esot pretrunā ar minētajā spriedumā izdarītajiem secinājumiem un nevarot tikt atzītas par atbilstošām Satversmes 109. pantam.

11. Pieaicinātā persona – *Mg. mpa. Maija Poršņova* – norāda, ka Latvijas pensiju sistēma balstās uz sociālās apdrošināšanas principu un tās stūrakmens ir pakalpojumu sniegšana atbilstoši reāli veiktajām iemaksām. Pensiju sistēma varot veiksmīgi darboties tikai tādā gadījumā, ja starp iemaksām un izmaksām ir zināms līdzsvars un tās ieņēmumi nepārsniedz izdevumus.

Sociālās apdrošināšanas iemaksas esot vienīgais nodoklis, kura apmērs ietekmē tiešās izmaksas, piemēram, pensijas. Ņemot vērā minēto, esot secināms: ja persona uzticas pensiju sistēmai ilgtermiņā, tā ir ieinteresēta veikt sociālās apdrošināšanas iemaksas. Proti, sociālo garantiju apmērs apdrošināšanas riska gadījumā esot tieši atkarīgs no sociālās apdrošināšanas iemaksām, un šis faktors savukārt sekmējot nodokļa nomaksu no reālajiem ienākumiem.

Veidojot pašreizējo pensiju sistēmu, tikai kā pagaidu risinājums esot pieņemts tāds variants, ka pensiju un pabalstu apmērs tiek aprēķināts no faktiski veiktajām iemaksātām sociālās apdrošināšanas iemaksām, nevis no tām iemaksām, kādas bija jāveic. Šāds risinājums esot izraudzīts, lai personām dotu iespēju novērtēt, cik lielā mērā reāli veiktās sociālās apdrošināšanas iemaksas ietekmē saņemamo pensiju un pabalstu apmēru.

M. Poršņova norāda, ka pēdējā laikā pasaules valstu praksē esot vērojama tendence sociālās apdrošināšanas sistēmu balstīt uz neoliberālisma principu – katrs pats ir atbildīgs par sava sociālā nodrošinājuma apmēru. Arī iedzīvotāju vecuma struktūras izmaiņu dēļ tiekot paredzēta arvien ciešāka

sasaiste starp iemaksām sociālās apdrošināšanas fondos un izmaksām no tiem. Tā esot kopēja tendence, kura iestrādāta arī Latvijas pensiju sistēmā.

Ja sociālās apdrošināšanas iemaksu iekasēšana netiekot nodrošināta pilnā apmērā, tad tiesības uz sociālo nodrošinājumu Satversmes 109. panta izpratnē tiekot ierobežotas ne vien personām, par kurām darba devējs nav veicis sociālās apdrošināšanas iemaksas, bet arī tām personām, par kurām visas šīs iemaksas ir veiktas, jo speciālā budžeta līdzekļi samazinoties kopumā un vienlaikus samazinoties arī visu no šā budžeta veicamo izmaksu apmērs. Sociālās solidaritātes princips neparedzot nepieciešamību nodrošināt pensijas vai pabalsta izmaksu personai, par kuru nav veiktas iemaksas sociālās apdrošināšanas fondos. Nebūtu pieļaujama tāda situācija, ka valstij jāizmaksā pensijas un pabalsti tādā apmērā, kādā darba devējiem saskaņā ar normatīvajiem aktiem bija jāveic sociālās apdrošināšanas iemaksas, bet kādā valsts nav nodrošinājusi šo iemaksu iekasēšanu.

12. Pieaicinātā persona – *Dr. oec. Edgars Voļskis*, vērtējot apstrīdēto normu atbilstību Satversmes 109. pantam, secina, ka personai, par kuru faktiski nav veiktas sociālās apdrošināšanas iemaksas, pēc būtības tiekot liegtas tiesības saņemt sociālo nodrošinājumu noteikta sociālā riska gadījumā, jo tā neesot ieguvusi apdrošinātas personas statusu. Pensiju likums paredzot, ka tiesības saņemt valsts vecuma pensiju ir Latvijas teritorijā dzīvojošām personām, kuras bijušas pakļautas valsts obligātajai pensiju apdrošināšanai, proti, par kurām ir veiktas sociālās apdrošināšanas iemaksas.

E. Voļskis vērš uzmanību uz to, ka apstrīdētās normas esot pretrunā ar Pensiju likuma 9. panta pirmo daļu. Atbilstoši šai normai valsts vecuma pensijas apmērs esot atkarīgs no apdrošināšanas stāža, kurā ieskaitāmi mēneši, kuros veiktas vai bija jāveic apdrošināšanas iemaksas attiecīgajam sociālās apdrošināšanas veidam. Tādējādi pastāvot iespēja uzkrāt apdrošināšanas stāžu pat tad, ja darba ņēmējs ir reģistrētās darba attiecībās arī darba devēju, taču darba devējs faktiski nav veicis par viņu sociālās apdrošināšanas iemaksas. Tādējādi tiekot pārkāpts sociālās apdrošināšanas sistēmas taisnīguma princips,

jo persona, kas faktiski neveicot sociālās apdrošināšanas iemaksas, ir tiesīga saņemt kompensāciju normatīvajos aktos paredzētajā riska gadījumā.

E. Voļskis uzskata, ka likumdevējs pagaidām neesot izpildījis savu pienākumu nodrošināt cilvēka cienīgu eksistenci un sociālo nodrošinājumu minimālā līmenī. Atbilstoši Pensiju likuma pārejas noteikumu 34. punktam vecuma pensijas minimālais apmērs nevarot būt mazāks par valsts sociālā nodrošinājuma pabalstu, turklāt, aprēķinot šīs pensijas apmēru, atbilstoši personas reģistrētajam darba stāžam tiek piemērots koeficients. Vērā esot jāņem tas, ka Latvijā minimālais sociālais nodrošinājums esot ievērojami zemāks par iztikas minimumu un neapšaubāmi piespiežot personas dzīvot zem Latvijā definētā nabadzības sliekšņa, kas ir aptuveni 40 procentu no vidējās algas valstī. Tomēr jēdzieni „cilvēka cienīga eksistence” un „nabadzības sliekšnis” esot subjektīvi un relatīvi, jo attiecīgo lielumu aprēķināšanai varot izmantot dažādas metodes.

Tiesas sēdē E. Voļskis paskaidroja, ka pensiju sistēmas ilgtspēja pamatojas uz solidaritātes, taisnīguma un individuālā ieguldījuma principiem. Turklāt pensiju sistēmas dalībniekiem esot jāuzņemas individuāla atbildība par adekvātu līdzdalību šajā sistēmā. Pēc E. Voļska domām, Sociālās apdrošināšanas likuma 5. panta ceturrtā daļa esot atbalstāma no pensiju sistēmas uzbūves un ilgtspējas nodrošināšanas viedokļa, jo tā esot uzskatāma par preventīvu mehānismu, kas veicina sabiedrības locekļu iesaisti un līdzdarbību valsts sociālās apdrošināšanas sistēmā uz solidaritātes principa pamata, kā arī nodrošina pensiju sistēmas darbību ilgtermiņā atbilstoši tās uzbūves pamatprincipiem.

Tiesas sēdē E. Voļskis norādīja: ekonomikas doktrīnā esot secināts, ka indivīda uzvedība ir tāda, ka panākt viņa brīvprātīgu iesaistīšanos sociālās apdrošināšanas sistēmā bez normatīvo aktu starpniecības nav iespējams. Tādēļ attiecībā uz jautājumu par darba ņēmēja iespēju pašam brīvprātīgi veikt sociālās apdrošināšanas iemaksas, atsakoties no pirmā un otrā pensiju sistēmas līmeņa, viņš secinot, ka šāds mehānisms diemžēl nedarbotos indivīda ekonomiskās uzvedības dēļ.

Secinājumu daļa

I

13. Pieteikuma iesniedzējs lūdz Satversmes tiesu izvērtēt apstrīdēto normu atbilstību tiesiskās paļāvības principam, kas izriet no Satversmes 1. panta. Tāpat Pieteikuma iesniedzējs lūdz izvērtēt apstrīdēto normu atbilstību sociāli atbildīgas valsts principam, kas izriet no Satversmē garantēto sociālo tiesību kopuma, kā arī Satversmes 109. pantā nostiprinātajām tiesībām uz sociālo nodrošinājumu.

Lai gan lietas dalībnieki apstrīdētajās normās paredzēto regulējumu apzīmē ar terminu „faktisko sociālās apdrošināšanas iemaksu princips”, Satversmes tiesa uzskata, ka šo regulējumu būtu korekti apzīmēt ar terminu „faktisko sociālās apdrošināšanas iemaksu kārtība”, jo apstrīdētās normas pēc būtības nosaka sociālās apdrošināšanas iemaksu uzskaites kārtību.

Sociālās apdrošināšanas likuma 5. panta ceturtās daļas pirmais teikums noteic, ka uz darba negadījumu apdrošināšanu, apdrošināšanu pret bezdarbu, invaliditātes apdrošināšanu, maternitātes un slimības apdrošināšanu, kā arī bērna kopšanas apdrošināšanu ir attiecināma deklarēto sociālās apdrošināšanas iemaksu kārtība. Proti, minētajos sociālā riska gadījumos persona ir sociāli apdrošināta, sākot ar dienu, kad tā ieguvusi obligāti sociāli apdrošināmās personas statusu. Savukārt tās pašas daļas otrais teikums paredz, ka uz pensiju apdrošināšanu tiek attiecināta faktisko sociālās apdrošināšanas iemaksu kārtība. Persona ir sociāli apdrošināta pensiju apdrošināšanai, ja faktiski šīs iemaksas ir veiktas.

Satversmes tiesa jau ir norādījusi: ja apstrīdētās normas attiecas uz plašu atšķirīgu situāciju kopumu, tad ir nepieciešams precizēt, ciktāl tā izvērtēs šīs normas (*sk. Satversmes tiesas 2009. gada 28. maija sprieduma lietā Nr. 2008-47-01 6. punktu*).

No pieteikumā izklāstītajiem argumentiem izriet, ka izskatāmajā lietā pastāv šaubas par to, vai augstāka juridiska spēka tiesību normām atbilst faktisko sociālās apdrošināšanas iemaksu kārtības attiecināšana uz pensiju apdrošināšanu. Lietas dalībnieki juridisko argumentāciju snieguši vienīgi par Sociālās apdrošināšanas likuma 5. panta ceturtās daļas otrā teikuma atbilstību Satversmes 1. un 109. pantam. Turklāt tiesas sēdē arī Pieteikuma iesniedzēja pārstāvis lūdza Satversmes tiesu izvērtēt Sociālās apdrošināšanas likuma 5. panta ceturtās daļas otrajā teikumā ietvertā regulējuma atbilstību Satversmes 1. un 109. pantam.

Līdz ar to Satversmes tiesa vērtēs tikai Sociālās apdrošināšanas likuma 5. panta ceturtās daļas otrā teikuma atbilstību Satversmes 1. un 109. pantam.

13.1. Sociālās apdrošināšanas likuma 21. panta 2.¹ daļa reglamentē ar faktisko sociālās apdrošināšanas iemaksu kārtību saistītus jautājumus, proti, kārtību, kādā veicamas sociālās apdrošināšanas iemaksas pensiju apdrošināšanai gadījumā, ja darba devējs tās nav veicis. Minētajā pantā ietverts arī pilnvarojums Ministru kabinetam izstrādāt kārtību, kādā persona veic valsts sociālās apdrošināšanas iemaksas pensiju apdrošināšanai.

No lietas materiāliem, kā arī no lietas dalībnieku un pieaicināto personu paustajiem viedokļiem izriet, ka lietā nav strīda par likumdevēja piešķirto pilnvarojumu Ministru kabinetam izdot noteikumus.

Līdz ar to Satversmes tiesa vērtēs Sociālās apdrošināšanas likuma 21. panta 2.¹ daļas atbilstību Satversmes 1. un 109. pantam tiktāl, ciktāl tā attiecas uz Sociālās apdrošināšanas likuma 5. panta ceturtās daļas otrajā teikumā ietverto regulējumu.

13.2. No pieteikumā izklāstītās argumentācijas izriet, ka lietā izspriežami prasījumi par vairāku regulējumu atbilstību augstāka juridiska spēka tiesību normām. Lietā ir jāizvērtē:

1) vai Satversmes 1. un 109. pantam atbilst faktisko sociālās apdrošināšanas iemaksu kārtība, proti, tas, ka persona ir sociāli apdrošināta

pensiju apdrošināšanai vienīgi tad, ja par to faktiski ir veiktas sociālās apdrošināšanas iemaksas;

2) vai Satversmes 1. pantam atbilst tas, ka personas tiesības uz sociālo nodrošinājumu ir saistītas ar citai personai likumā noteikto pienākumu pienācīgu izpildi, proti, vai ir radīts efektīvs faktisko sociālās apdrošināšanas iemaksu kārtības īstenošanas mehānisms.

Personu tiesību uz sociālo nodrošinājumu realizācija ir cieši saistīta ar sociālās aizsardzības sistēmas efektīvu darbību, tādēļ Satversmes tiesa visupirms izvērtēs to, vai faktisko sociālās apdrošināšanas iemaksu kārtības attiecināšana uz pensiju apdrošināšanu atbilst augstāka juridiska spēka tiesību normām.

14. Satversmes tiesa jau ir vērtējusi apstrīdētajām normām līdzīgu normu (*sk. Satversmes tiesas 2001. gada 13. marta spriedumu lietā Nr. 2000-08-0109*). Satversmes tiesai ir pienākums ievērot savos nolēmumos paustās atziņas tiesiskās sistēmas stabilitātes, kontinuitātes, tiesiskuma un vienlīdzības prasību dēļ. Tomēr tādos gadījumos, ja apstrīdētā norma neatbilst faktiskajai sociālajai realitātei vai nonāk pretrunā ar tiesiskajām attiecībām, kas sabiedrības attīstības gaitā kļuvušas par dominējošām, var tikt pārskatīta šīs normas konstitucionalitāte (*sk. Satversmes tiesas 2011. gada 25. oktobra sprieduma lietā Nr. 2011-01-01 14.3.1. punktu*). Tādēļ Spriedumā lietā Nr. 2000-08-0109 izdarītie secinājumi ir attiecināmi uz izskatāmo lietu tiktāl, ciktāl sociālā realitāte un tiesisko attiecību konteksts nav mainījies.

15. Satversmes tiesas praksē ir nostiprināta atziņa, ka, izvērtējot tiesību normu atbilstību tiem tiesību principiem, kas izriet no Satversmes 1. pantā noteiktajām valsts konstitucionālajām pamatvērtībām, jāņem vērā, ka šo principu izpaušme dažādās tiesību jomās var atšķirties (*sk., piemēram, Satversmes tiesas 2006. gada 8. novembra sprieduma lietā Nr. 2006-04-01 15.2. un 15.3. punktu un 2009. gada 21. decembra sprieduma lietā Nr. 2009-43-01 21. punktu*).

Gadījumos, kad vienlaikus apstrīdēta kādu sociālo tiesību jomā izdotu normu atbilstība gan no Satversmes 1. panta izrietošajiem principiem, gan arī Satversmes 109. pantam, atbilstība Satversmes 1. pantam parasti tiek vērtēta kopsakarā ar Satversmes 109. pantu (*sk., piemēram, Satversmes tiesas 2010. gada 1. decembra sprieduma lietā Nr. 2010-21-01 13. punktu, 2011. gada 10. janvāra sprieduma lietā Nr. 2010-18-01 9. punktu un 2011. gada 18. februāra sprieduma lietā Nr. 2010-29-01 17. punktu*).

Līdz ar to apstrīdēto normu atbilstība tiesiskās palāvības principam un sociāli atbildīgas valsts principam vērtējama kopsakarā ar Satversmes 109. pantu.

15.1. Kritēriji, pēc kuriem vērtējama tiesību normas atbilstība pamattiesībām uz sociālo nodrošinājumu, var atšķirties atkarībā no tā, vai konkrētā norma ierobežo personai piešķirtās tiesības vai arī nosaka valsts pozitīvo pienākumu izpildi.

Vērtējot, vai valsts ir izpildījusi pozitīvos pienākumus, kas tai izriet no personas sociālajām pamattiesībām, Satversmes tiesa pārbaudījusi, vai: 1) likumdevējs veicis pasākumus, lai nodrošinātu personām iespēju īstenot sociālās tiesības; 2) šie pasākumi veikti pienācīgi, proti, vai personām ir nodrošināta iespēja īstenot savas sociālās tiesības vismaz minimālā apmērā; 3) ir ievēroti vispārējie tiesību principi (*sk. Satversmes tiesas 2006. gada 11. decembra sprieduma lietā Nr. 2006-10-03 16.1. punktu*).

Savukārt gadījumos, kad apstrīdētās normas ierobežojušas Satversmes 109. pantā noteiktās tiesības, Satversmes tiesai jāpārbauda, vai ierobežojums: 1) ir noteikts likumā vai pamatojoties uz likumu; 2) ir attaisnojams ar leģitīmu mērķi; 3) atbilst samērīguma principam (*sk., piemēram, Satversmes tiesas 2005. gada 6. aprīļa sprieduma lietā Nr. 2004-21-01 10. punktu un 2009. gada 21. decembra sprieduma lietā Nr. 2009-43-01 26. punktu*).

Atšķirīgi vērtējami gadījumi, kad apstrīdētā norma skar tiesību uz sociālo nodrošinājumu pamatkodolu. Satversmes tiesa norādījusi, ka neatkarīgi no ekonomiskās situācijas un pat straujas ekonomiskās lejupslīdes apstākļos valstij saglabājas noteikts pamatpienākumu kopums, no kura tā nav tiesīga

atkāpties. Viens no šādiem pamatpienākumiem ir garantēt tiesības uz sociālo nodrošinājumu vismaz minimālā līmenī, un šo tiesību mērķis ir, cik vien tas iespējams, kalpot cilvēka cienīgas eksistences nodrošināšanai (*sk. Satversmes tiesas 2009. gada 21. decembra sprieduma lietā Nr. 2009-43-01 31. un 31.2. punktu*).

Ņemot vērā minēto, ir jānoskaidro, kā izvērtējama apstrīdēto normu atbilstība Satversmes 109. pantam.

15.2. Satversmes 109. pants nosaka: „Ikvienam ir tiesības uz sociālo nodrošinājumu vecuma, darbnespējas, bezdarba un citos likumā noteiktajos gadījumos.”

Satversmes tiesa jau ir norādījusi, ka Satversmes 109. pants garantē iedzīvotājiem tiesības uz stabilu un prognozējamu, kā arī efektīvu, taisnīgu un ilgtspējīgu sociālās aizsardzības sistēmu, kura nodrošina samērīgu sociālo nodrošinājumu. Tiesībām uz sociālo aizsardzību Latvijā ir konstitucionāla vērtība (*sk., piemēram, Satversmes tiesas 2001. gada 13. marta sprieduma lietā Nr. 2000-08-0109 secinājumu daļu un 2010. gada 15. aprīļa sprieduma lietā Nr. 2009-88-01 8. punktu*).

Satversmes 89. pants noteic, ka „valsts atzīst un aizsargā cilvēka pamattiesības saskaņā ar šo Satversmi, likumiem un Latvijai saistošiem starptautiskajiem līgumiem”. Līdz ar to gadījumos, kad ir šaubas par Satversmē ietvertu cilvēktiesību normu saturu, tās interpretējamās pēc iespējas atbilstoši tai interpretācijai, kāda tiek lietota starptautisko cilvēktiesību normu piemērošanas praksē (*sk., piemēram, Satversmes tiesas 2000. gada 30. augusta sprieduma lietā Nr. 2000-03-01 secinājumu daļas 5. punktu, 2002. gada 22. oktobra sprieduma lietā Nr. 2002-04-03 secinājumu daļas 1. punktu un 2003. gada 27. jūnija sprieduma lietā Nr. 2003-04-01 secinājumu daļas 1. punktu*).

Izskatāmās lietas kontekstā ir svarīgs Starptautiskā pakta par ekonomiskajām, sociālajām un kultūras tiesībām (turpmāk – Pakts) 9. pants, saskaņā ar kuru tā dalībvalstis atzīst ikviena cilvēka tiesības uz sociālo drošību, ieskaitot sociālo apdrošināšanu.

Pakta saturu citastarp atklāj ANO Ekonomisko, sociālo un kultūras tiesību komiteja, kas izveidota, lai uzraudzītu Pakta īstenošanu, savā skaidrojumā (turpmāk – Skaidrojums) (*sk. UN Committee on Economic, Social and Cultural Rights, General Comment No. 19. The right to social security, E/C.12/GC/19, 4 February 2008*). Tomēr, jāņem vērā, ka šajā skaidrojumā secinātais ir vērtējams tikai kā pietiekami autoritatīvs viedoklis, kas valstīm iesaka izvēlēties optimālo rīcības modeli konkrētas problēmas risināšanai (*sk., piemēram, Satversmes tiesas 2006. gada 6. jūnija spriedumu lietā Nr. 2005-25-01 22. punktu*). Šādi skaidrojumi nav juridiski saistoši, un tajos ietvertie ieteikumi atzīstami par izteikti rekomendējoša raksturu avotiem (*sk., piemēram, Satversmes tiesas 2005. gada 14. septembra sprieduma lietā Nr. 2005-02-0106 16. punktu*).

Skaidrojumā norādīts, ka valstu pienākums ir nodrošināt visām personām tiesības baudīt cilvēktiesības uz sociālo nodrošinājumu vismaz minimālā līmenī. Tas, citastarp, ietver tādu sociālās apdrošināšanas sistēmu izveidošanu, kuras prasa obligātus maksājumus no darba ņēmējiem, darba devējiem un atsevišķos gadījumos no valsts (*Skaidrojuma 4. punkta „a” apakšpunkts*). Valsts pienākums ir nodrošināt efektīvu sociālās aizsardzības sistēmas administrēšanu un pārraudzību, vienlaikus nodrošinot arī pensiju sistēmas ilgtspēju, lai tiesības uz sociālo nodrošinājumu varētu īstenot gan pašreizējās, gan arī nākamās paaudzes (*Skaidrojuma 11.punkts*). Skaidrojuma 59. punktā ir uzskaitītas pamatprasības, kas uzskatāmas par Paktā ietverto obligāti nodrošināmo tiesību kodolu.

Valsts pienākums citastarp ir nodrošināt sociālos pakalpojumus un citu palīdzību tiem vecajiem cilvēkiem, kuri, sasniedzot pensijas vecumu, nav uzkrājuši nepieciešamo stāžu vai arī neiegūst tiesības saņemt uz apdrošināšanas iemaksām balstītu pensiju un kuriem nav citu ienākumu avotu (*Skaidrojuma 15. punkts*). Turklāt pensiju sistēmas ietvaros ir jānodrošina tas, ka indivīdiem ir pieejama informācija par sociālās apdrošināšanas sistēmu un tās darbības kārtību pārskatāmā veidā (*Skaidrojuma 26. punkts*). Taču Pakts neliek izveidot noteikta modeļa sociālās apdrošināšanas sistēmu. Toties Pakts uzliek

likumdevējam obligātu pienākumu veikt efektīvus un nepieciešamus likumdošanas un citus pasākumus, lai vērstos pret darba devējiem un personām, kas neveic iemaksas sociālās apdrošināšanas sistēmā (*Skaidrojuma 45. punkts*).

Līdz ar to izskatāmajā lietā Satversmes tiesai ir jānoskaidro, vai izveidotā pensiju sistēma spēj nodrošināt sociālo tiesību kodolu un vai likumdevējs pilda savu pienākumu piemērot attiecīgus pasākumus personām, kuras neveic iemaksas sociālās apdrošināšanas sistēmā.

15.3. Satversmes 109. pantā nav reglamentēti pensiju sistēmas noteikumi (*sk., piemēram, Satversmes tiesas 2002. gada 25. februāra sprieduma lietā Nr. 2001-11-0106 secinājumu daļas 1. punktu*). Līdz ar to pensiju sistēmas uzbūves un darbības principi ir likumdošanas ceļā izlemjams jautājums, proti, likumdevējs ir tiesīgs sociālo tiesību saturu konkretizēt likumos.

Likumdevējs ir paredzējis personu tiesības uz Satversmes 109. pantā garantēto sociālo nodrošinājumu sociālās apdrošināšanas veidā.

Satversmes tiesa ir secinājusi: „[...] ja darba ņēmējs ir apdrošināts kādam obligātās sociālās apdrošināšanas veidam, tad, iestājoties apdrošināšanas gadījumam, viņam ir tiesības uz attiecīgu nodrošinājumu” (*Satversmes tiesas 2004. gada 26. marta sprieduma lietā Nr. 2003-22-01 11. punkts*). Tiesības saņemt pensiju ietilpst Satversmes 109. pantā noteiktajās pamattiesībās uz sociālo nodrošinājumu.

Pensiju sistēmas pirmā līmeņa obligātais un uz sociālās apdrošināšanas principa balstītais raksturs veido saikni starp visiem obligātajiem iedzīvotāju veiktajiem sociālās apdrošināšanas maksājumiem un galarezultātā sniedzamo pakalpojumu līmeni (*sk. Satversmes tiesas 2009. gada 21. decembra sprieduma lietā Nr. 2009-43-01 23. punktu*).

Sociālās apdrošināšanas likuma 5. panta ceturrtās daļas otrais teikums pēc būtības paredz to, ka personai piešķirtās valsts vecuma pensijas apmērs ir atkarīgs no faktiski veiktajām sociālās apdrošināšanas iemaksām. Ar

apstrīdētajām normām ir mainīta sociālās apdrošināšanas iemaksu uzskaites kārtība attiecībā uz pensiju apdrošināšanu.

Likumdevējs, pieņemot apstrīdētās normas, nav ierobežojis personas pamattiesības uz sociālo nodrošinājumu vecuma gadījumā, jo tiesības uz pensijas izmaksu tādā apmērā, kādā persona līdzdarbojusies pensijas kapitāla uzkrāšanā, saglabājas neatkarīgi no tā, kādā kārtībā ir uzskaitītas veiktās sociālās apdrošināšanas iemaksas. Tātad apstrīdētās normas nav vērtējamas kā ierobežojums tiesībām uz sociālo nodrošinājumu. Apstrīdētās normas neskar arī valsts pozitīvo pienākumu izveidot un uzturēt sistēmu, kas vērsta uz pensionēšanās vecumu sasniegušo personu sociālo un ekonomisko aizsardzību, jo šāda sistēma jau pastāv neatkarīgi no sociālās apdrošināšanas iemaksu uzskaites kārtības.

Sociālo tiesību jomā valsts pozitīvo pienākumu pamatkodolā ietilpst tikai tādas sociālās palīdzības nodrošināšana, kas tiek garantēta pat tad, ja persona nav veikusi sociālās apdrošināšanas iemaksas. Personu tiesības uz sociālo nodrošinājumu minimālā līmenī tiek garantētas ar Pensiju likuma pārejas noteikumu 34. punktu, kas paredz minimālo pensijas apmēru, kurš ir atkarīgs no personas uzkrātā apdrošināšanas stāža un valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta apmēra. Līdz ar to konkrētajā gadījumā tiesības uz sociālo nodrošinājumu vismaz minimālajā līmenī netiek skartas.

15.4. Satversmes 109. pants neliedz likumdevējam mainīt izveidoto sociālās drošības sistēmu, proti, likumdevējs var izvēlēties citus risinājumus noteiktu sociālo problēmu risināšanai (*sk. Satversmes tiesas 2010. gada 21. aprīļa sprieduma lietā Nr. 2009-86-01 10. punktu*). Likumdevējs ne vien izstrādā pensiju sistēmas tiesisko regulējumu, bet arī lemj par apstākļiem, kādos būtu izdarāmas izmaiņas pensiju sistēmā. Līdz ar to likumdevējam ir tiesības mainīt pensiju sistēmas darbības noteikumus, ja tam ir objektīvi iemesli un pienācīgs pamatojums.

Sociālo tiesību īpašais raksturs nosaka arī tiesu varas kontroles robežas šajā jomā. Īstenojot sociālās tiesības, likumdevējs bauda plašu rīcības brīvību, ciktāl tā saprātīgi saistīta ar valsts ekonomisko situāciju, tomēr šī rīcības

brīvība nav neierobežota (*sk. Satversmes tiesas 2006. gada 2. novembra sprieduma lietā Nr. 2006-07-01 13.14. punktu*). Savukārt „tiesu varai ir pienākums izvērtēt, vai likumdevējs ievērojis šīs rīcības brīvības robežas” (*Satversmes tiesas 2006. gada 11. decembra sprieduma lietā Nr. 2006-10-03 16. punkts*).

Satversmes tiesa jau iepriekš uzsvērusi: ja likumdevējs ir izšķīries veidot tādu pensiju sistēmu, kurā pensijas apmērs ir atkarīgs no personas līdzdarbības pensijas kapitāla uzkrāšanā, tad Satversmes 109. pants prasa, lai valsts turpmākā rīcība attiecībā uz šo pensiju sistēmu atbilstu tiesiskas valsts principiem (*sk. Satversmes tiesas 2010. gada 1. decembra sprieduma lietā Nr. 2010-21-01 16. punktu*).

Tātad likumdevēja rīcības brīvības apjomam, pieņemot lēmumus sociālo tiesību jomā, ir jāatbilst Satversmes normām un principiem. Līdz ar to izskatāmās lietas ietvaros ir jāpārbauda:

1) vai likumdevējs, izmantojot savu rīcības brīvību, ir rīkojies tiesiski, proti, atbilstoši Satversmes normām un principiem, un vai pensiju sistēmas darbības noteikumi mainīti ar pienācīgu pamatojumu, proti, vai konkrētais regulējums ir vērsts uz sabiedrībai nozīmīgu interešu īstenošanu un konstitucionāli nozīmīgu vērtību aizsardzību;

2) vai ir ievērots tiesiskās paļāvības princips un sociāli atbildīgas valsts princips.

II

16. Satversmes tiesa jau vairākos nolēmumos ir analizējusi Latvijā pastāvošo pensiju sistēmu (*sk., piemēram, Satversmes tiesas 2002. gada 19. marta sprieduma lietā Nr. 2001-12-01 secinājumu daļas 1. punktu, 2009. gada 21. decembra sprieduma lietā Nr. 2009-43-01 23. punktu, 2010. gada 1. decembra sprieduma lietā Nr. 2010-21-01 17. punktu un 2011. gada 17. februāra sprieduma lietā Nr. 2010-20-0106 6.2. punktu*).

Lai secinātu, vai faktisko sociālās apdrošināšanas iemaksu kārtība atbilst augstāka juridiska spēka tiesību normām, ir jānoskaidro, uz kādiem principiem ir balstīta Latvijā pastāvošā pensiju sistēma.

16.1. 1995. gadā Saeima akceptēja Pensiju reformas koncepciju. Likumdevējs bija iecerējis izveidot tādu pensiju sistēmu, kura „nodrošinātu sociālās garantijas personām, kas ar savām iemaksām piedalījušās tās veidošanā” (*Pensiju reformas koncepcijas 10. lpp.*). Tādēļ no 1996. gada 1. janvāra Latvijā ir ieviesta individualizētā sociālās apdrošināšanas iemaksu uzskaitē.

Līdz ar to pensiju sistēma atbilstoši sociālās apdrošināšanas iemaksām garantē ienākumu aizvietošanu, iestājoties pensijas vecumam, proti, pensijas apmērs ir tieši atkarīgs no ienākumiem, no kuriem aprēķinātas sociālās apdrošināšanas iemaksas.

Pēc likumdevēja ieskata, šāda pensiju sistēma „lielā mērā atbilst priekšstatiem par sociālo taisnīgumu, jo likvidē stimulu noslēpt savu nodarbinātību (iedzīvotāji ir ieinteresēti izdarīt sociālos maksājumus, legāli piedalīties darba tirgū) vai daļu savas izpeļņas” (*sk. Pensiju reformas koncepcijas 12. lpp.*).

1995. gadā izstrādātā Pensiju reformas koncepcija paredzēja ieviest trīs līmeņu pensiju sistēmu, kas ietver paaudžu solidaritātes pensiju shēmu, fondēto pensiju shēmu un privātos pensiju fondus. Likumdevējs bija iecerējis izstrādāt pensiju sistēmu, kura spētu saglabāt stabilitāti neatkarīgi no ekonomiskajām izmaiņām (*sk. Pensiju reformas koncepcijas 10. lpp.*) Tāpēc tika izstrādāts regulējums, kas personām dod iespēju ar privāto pensiju fondu starpniecību uzkrāt un ieguldīt personu pašu izdarītās un to labā brīvprātīgi izdarītās naudas līdzekļu iemaksas, tādējādi nodrošinot papildu pensijas kapitālu (*sk.: Likums „Par privātajiem pensiju fondiem” // Latvijas Vēstnesis, 1997. gada 20. jūnijs, Nr. 150/151*). Tika izstrādāta arī fondēto pensiju shēma, lai sekmētu uzkrājumu veidošanu, kuri kalpotu kā papildu balsts sociālās drošības sistēmai (*sk.: Valsts fondēto pensiju likums // Latvijas Vēstnesis, 2000. gada 8. marts, Nr. 78/87*).

Tā kā otrais un trešais pensiju līmenis prasa personas līdzdarbību pensijas kapitāla uzkrāšanā, tad atbildība par pienācīgu pensijas apmēru jāuzņemas arī pašai personai.

Pensiju sistēma, it sevišķi tās pirmais līmenis, balstās uz solidaritātes, taisnīguma un individuālā ieguldījuma principiem. Pirmais minētais princips paredz solidaritāti starp sociālās apdrošināšanas iemaksu veicējiem un sociālās apdrošināšanas pakalpojumu saņēmējiem, proti, pensijas tiek finansētas no pašreizējo sociālās apdrošināšanas iemaksu veicēju iemaksām. Taisnīguma princips paredz to, ka pensijas apmērs ir proporcionāls sociālās apdrošināšanas iemaksu lielumam un darba ņēmēja darba stāžam. Savukārt individuālā ieguldījuma princips paredz: lai gan visi sociālās apdrošināšanas maksājumi visa darba stāža garumā tiek ieskaitīti speciālajā budžetā, iemaksātie līdzekļi tiek reģistrēti, novirzīti un uzkrāti katra maksātāja individuālā pensiju iemaksu kontā. Šo principu nozīmību pensiju sistēmas sekmīgā un ilgtspējīgā funkcionēšanā tiesas sēdes laikā akcentēja arī pieaicinātā persona *Dr. oec. E. Voļskis* (*sk. Satversmes tiesas 2011. gada 29. novembra sēdes stenogramma, lietas materiālu 2. sējuma 110. – 120. lpp.*).

16.2. Satversmes tiesa ir secinājusi, ka pensiju reformas rezultātā Latvijā izveidotā sociālās apdrošināšanas sistēma spēj nodrošināt pensiju un citu sociālo pakalpojumu pieejamību ilgtermiņā atbilstoši apmēram, kādā persona šajā sistēmā līdzdarbojusies. Latvijā izveidotās pensiju sistēmas ilgtspēju nodrošina trīs elementi: adekvātums, finansiālā ilgtspēja un spēja pielāgoties pārmaiņām. Tas nozīmē, ka pensiju sistēmas ietvaros tiek garantēti droši finansēti, adekvāti ienākumi, kas nedestabilizē valsts finanses un neuzliek pārlieku apgrūtinājumu nākamajām paaudzēm, tajā pašā laikā nodrošinot taisnīgumu un solidaritāti, kā arī iespēju reaģēt uz mainīgajām indivīdu un sabiedrības vajadzībām (*sk. Satversmes tiesas 2009. gada 21. decembra sprieduma lietā Nr. 2009-43-01 23. un 27.2. punktu*). Līdz ar to pensiju sistēmas sekmīga darbība ilgtermiņā iespējama vienīgi tad, ja tiek ievēroti solidaritātes, taisnīguma un individuālā ieguldījuma principi un nodrošināta to mijiedarbība.

Aplūkojot Latvijā izveidotās pensiju sistēmas darbības pamatprincipus, jāsecina, ka pensiju sistēma citastarp ietver arī personas pašas sociālo atbildību par savu nākotni un savas pensijas apmēru. Tātad pensiju sistēma balstās uz to, ka sociālās apdrošināšanas iemaksas ir personas ilgtermiņa ieguldījums, kas tai garantē sociālo nodrošinājumu nākotnē. Turklāt pensiju sistēmai ir raksturīgs tāds aspekts kā personas līdzdarbība visā nodarbinātības periodā. Tādējādi no pensiju sistēmas darbības pamatprincipiem izriet tas, ka likumdevējs ir tiesīgs prasīt personu līdzdarbību pensijas kapitāla veidošanā un uzkrāšanā.

Līdz ar to persona Satversmes 109. pantā paredzētās tiesības var pilnvērtīgi izmantot tad, ja tā līdzdarbojusies pensiju sistēmā. Tādā gadījumā valsts vecuma pensijas apmērs ir proporcionāls veiktajām sociālās apdrošināšanas iemaksām.

17. Lai izvērtētu, vai likumdevējs, mainot pensiju sistēmas darbības noteikumus, ir rīkojies tiesiski, Satversmes tiesai jāpārlicinās, vai likumdevējs ir rīkojies parlamentārās procedūras ietvaros, proti, vai apstrīdētās normas uzskatāmas par pienācīgā kārtībā pieņemtu likumu un vai likumdevējs, reglamentējot sociālās tiesības, ir ievērojis vispārējos tiesību principus, tostarp pensiju sistēmas darbības pamatprincipus.

Apstrīdētās normas veido vienotu, savstarpēji cieši saistītu regulējumu, jo tās kopumā nosaka faktisko sociālās apdrošināšanas iemaksu kārtības īstenošanu. Līdz ar to minētajos jautājumos Satversmes tiesa apstrīdētās normas vērtēs kā vienotu regulējumu.

18. Satversmes tiesas praksē ir nostiprināta atziņa, ka tas, vai likums pieņemts pienācīgā kārtībā, izvērtējams saskaņā ar Satversmes 21. pantu. Tajā ir ietverts princips, ka Saeima pati nosaka sev darbības kārtību [*sk. Satversmes tiesas 1998. gada 13. jūlija sprieduma lietā Nr. 03-04(98) secinājumu daļas 3. punktu, 2002. gada 22. februāra sprieduma lietā Nr. 2001-06-03 secinājumu daļas 5. punktu un 2008. gada 16. decembra sprieduma lietā Nr. 2008-09-0106 6.1. punktu*].

2010. gada 20. decembrī Saeima valsts budžeta likumprojektu paketes ietvaros pieņēma apstrīdētās normas.

Valsts budžets kā saimnieciska rakstura politikas plānošanas dokuments ietver ne vien konkrētu izdevumu un ieņēmumu aprēķinu – finanšu līdzekļu kopumu –, bet arī pasākumu kopumu, kas paredz labumu pārdali un sadali starp sabiedrības grupām. Likumdevēja uzdevums ir raudzīties, lai valsts budžetā būtu pietiekami daudz līdzekļu, kā arī tiktu izstrādāts pienācīgs regulējums sabiedrības labklājības nodrošināšanai. Tādēļ Saeimas kārtības rullī paredzēta īpaša procedūra valsts budžeta pieņemšanai. Saeimas kārtības ruļļa 87.¹ pants paredz, ka budžeta likumprojektu paketi veido gadskārtējā valsts budžeta likuma projekts un likumprojekti, kuri nosaka vai groza valsts budžetu jeb ar budžetu saistīti likumprojekti. Tā kā valsts finanšu līdzekļu plānošanas pamats ir valsts ienākumu un izdevumu aprēķins, likumdevējam ir tiesības un tai pašā laikā arī pienākums valsts budžeta likumā un to pavadošo likumu paketē reglamentēt vienīgi tādus jautājumus, kas attiecas uz konkrēto saimniecisko gadu un ir cieši saistīti ar valsts finanšu līdzekļu izlietojumu.

Satversmes tiesa jau norādījusi, ka speciālais budžets ir valsts budžeta sastāvdaļa un tāpat starp abiem šiem budžetiem pastāv finansiālas kopsakarības. Mainoties sociālās apdrošināšanas speciālā budžeta izdevumiem vai ienākumiem, tiek ietekmēts visa valsts budžeta līdzsvars (*sk. Satversmes tiesas 2010. gada 15. marta sprieduma lietā Nr. 2009-44-01 21. punktu*).

Likuma „Par nodokļiem un nodevām” 1. panta 1. punkts noteic, ka sociālās apdrošināšanas iemaksa ir nodoklis. Līdz ar to apstrīdētās normas ir cieši saistītas ar speciālā budžeta ieņēmumiem un to plānošanu. Apstrīdētajās normās ietvertais regulējums pārsniedz viena saimnieciskā gada ietvaru, tomēr situācija speciālajā budžetā prasīja neatliekamu rīcību un nepieciešamību izstrādāt regulējumu, kas būtu vērsts uz šā budžeta finansiālās ilgtspējas nodrošināšanu.

Sociālās apdrošināšanas likuma 21. panta 2.¹ daļa likumprojektā tika iestrādāta kā atbildīgās komisijas – Budžeta un finanšu (nodokļu) komisijas – priekšlikums, sagatavojot likumprojektu otrajam lasījumam. Satversmes tiesa

jau ir norādījusi, ka Saeimas kārtības rullis ievērojamu likumprojekta sagatavošanas darba daļu uztic Saeimas komisijām. Atbildīgā komisija nodrošina, ka likumprojekts izskatīšanai Saeimas sēdē tiek sagatavots pilnvērtīgi (*sk. Satversmes tiesas 2008. gada 16. decembra sprieduma lietā Nr. 2008-09-0106 6.4. punktu un 2009. gada 30. oktobra sprieduma lietā Nr. 2009-04-06 11.2. punktu*).

Budžeta un finanšu (nodokļu) komisijas 2010. gada 10. un 16. decembra sēžu protokoli Nr. 19 un Nr. 23 neatspoguļo argumentus, kas bijuši pamatā konkrētā regulējuma pieņemšanai, proti, Saeimas Juridiskais birojs savā atzinumā vērsis komisijas uzmanību uz to, ka, sākotnēji izvērtējot, šķiet, ka apstrīdētās normas ir pretrunā ar Spriedumā lietā Nr. 2000-08-0109 izdarītajiem secinājumiem (*sk. lietas materiālu 1. sējuma 45. – 64. lpp.*).

Satversmes tiesa jau iepriekš vēršusi Saeimas uzmanību uz to, ka būtisku atzinumu izvērtēšanas neatspoguļošana komisijas sēdes protokolā liedz gūt pilnvērtīgu ieskatu par komisijas sēdes gaitu un lēmumiem (*sk. Satversmes tiesas 2011. gada 19. oktobra sprieduma lietā Nr. 2010-72-0106 18.4. punktu*). Tomēr izskatāmajā lietā minētais apsvērums nedz pamato, nedz izslēdz apstrīdēto normu atbilstību Satversmei.

Lietā nav strīda par to, ka apstrīdētās normas ir izsludinātas Satversmē un Saeimas kārtības rullī noteiktajā kārtībā.

Apstrīdētās normas ir pieņemtas un izsludinātas pienācīgā procesuālā kārtībā.

19. Saeima norāda, ka apstrīdētajām normām ir divi savstarpēji saistīti mērķi – sabalansēt speciālā budžeta ieņēmumus un izdevumus un īstenot citu personu tiesības uz sociālo nodrošinājumu, garantējot, ka šīs tiesības būs realizējamas arī nākotnē. Saeima arī uzskata, ka apstrīdētās normas ir vērtējamas kā viens no pasākumiem, kas vērsti uz ēnu ekonomikas apkaršanu.

Satversmes tiesa jau iepriekš par tiesiski nozīmīgu apsvērumu sociālo tiesību jomā ir atzinusi mērķi sabalansēt valsts pensiju speciālā budžeta

ieņēmumu un izdevumu daļas. Sociālās apdrošināšanas speciālā budžeta līdzsvarošana uzskatāma par pamatu šā budžeta ilgtspējas garantēšanai, tādēļ būtiski ir izvairīties no deficīta veidošanās speciālajā budžetā, kā arī nodrošināt to, lai pensiju izmaksas būtu iespējamās arī nākotnē, kad demogrāfiskais stāvoklis, iespējams, būs citāds (*sk. Satversmes tiesas 2005. gada 11. novembra sprieduma lietā Nr. 2005-08-01 8. punktu*).

Ņemot vērā to, ka pienākums izveidot ilgtspējīgu pensiju sistēmu ir pamatā tiesībām uz sociālo nodrošinājumu, likumdevējam speciālā budžeta finansiālās iespējas ir jāsamēro ne tikai ar personas tiesībām sociālajā jomā, bet arī ar nepieciešamību nodrošināt visas sabiedrības labklājību. Atbildība par speciālā budžeta sabalansēšanu un saprātīgu šā budžeta līdzekļu izlietošanu gulstas uz valsti. Līdz ar to speciālā budžeta pašfinansēšanās princips personas pamattiesības uz sociālo nodrošinājumu saista ar šā budžeta ieņēmumu un izdevumu sabalansētību.

Ēnu ekonomikā plaši izplatīta ir nelegālā nodarbinātība, nodokļu nemaksāšana, arī darba algu izmaksa „aploksnēs”, darījumu apliecināšana, dubultā grāmatvedība un citas nelikumīgas darbības. Ēnu ekonomika veicina nevienlīdzīgu konkurenci, izkropļo tirgu un negatīvi ietekmē nodokļu iekasēšanu (*sk. Ministru kabineta 2004. gada 29. janvāra rīkojuma Nr. 60 „Pamatnostādnes „Par nelegālās nodarbinātības samazināšanas pasākumiem”” informatīvās daļas 3.lpp.*).

Arī Valsts prezidenta Stratēģiskās analīzes komisija norādījusi, ka liela daļa sabiedrības ir gatava nepildīt saistības pret valsti un nemaksāt nodokļus, ja tas uzlabotu attiecīgo personu tūlītējo materiālo stāvokli (*sk. Valsts prezidenta Stratēģiskās analīzes komisijas pārskata ziņojuma par sabiedrības noskaņojumu 2009. gadā 6. punktu <http://polsis.mk.gov.lv/view.do?id=3168>, aplūkots 2011. gada 6. decembrī*).

Tā kā par personām, kuras ir nelegāli nodarbinātas, faktiski netiek maksāti nodokļi, nodokļu slogs gulstas uz tiem darba devējiem un darba ņēmējiem, kuri maksā visus nodokļus. Līdz ar to nelegālā nodarbinātība

citastarp negatīvi ietekmē sociālā budžeta sabalansētību un būtiski kaitē šā budžeta finansiālajai ilgtspējai.

Var piekrist Pieteikuma iesniedzēja viedoklim, ka darba devēju pienākumu izpildes uzraudzība un ēnu ekonomikas apkarošana ir valsts uzdevums. Tomēr pamatots ir arī Saeimas pārstāvja viedoklis, ka ēnu ekonomikas apkarošanas pasākumu veikšana bez ieinteresēto personu un visas sabiedrības iesaistīšanās nebūs efektīva. Viens no demokrātijas priekšnoteikumiem ir sabiedrības aktīva līdzdarbība pasākumos, kas skar sabiedrības sociālekonomiskās dzīves kvalitāti. Sabiedrības vajadzību nodrošināšana prasa aktīvu pilsonisko līdzdarbību un to, ka valsts iedzīvotāji uzņemas kopēju atbildību par valsts ilgtspējīgu attīstību.

Ministru kabineta 2010. gada 27. maija rīkojumā Nr. 287 „Par Pasākumu plānu ēnu ekonomikas apkarošanai” norādīts, ka nepieciešams izstrādāt „sabiedrības informēšanas/izglītošanas sistēmu, lai sniegtu informāciju par iekasēto nodokļu izlietojumu un visiem labumiem, ko nodokļu maksātājs gūst no nodokļu maksāšanas”.

Apstrīdētajās normās ietvertais regulējums, kas paredz personas pensijas apmēru saistīt ar tās veikto sociālās apdrošināšanas iemaksu kopsommu, varētu veicināt personas ieinteresētību maksāt nodokļus. Tas, ka ar apstrīdēto normu palīdzību varētu tikt samazināts ēnu ekonomikas īpatsvars, vērtējams kā pozitīvs blakus efekts, kas vērsts uz sabiedrības labklājības aizsardzību.

Apstrīdētās normas ir vērstas uz pensiju sistēmas ilgtspējas nodrošināšanu, līdzsvarojošot speciālā budžeta ieņēmumus un izdevumus, un līdz ar to arī uz sabiedrības labklājības un citu cilvēku tiesību aizsardzību.

Apstrīdētās normas pieņemtas gan sabiedrībai nozīmīgu interešu, gan konstitucionālo vērtību aizsardzības labad.

20. Satversmes tiesa jau iepriekš norādījusi, ka likumdevēja lēmumiem par sociālo tiesību īstenošanu nozīmīga ir politiskā dimensija, proti, lēmumi šajā jomā parasti tiek pieņemti, vadoties ne tik daudz no juridiskiem, bet vairāk no politiskiem apsvērumiem, kas savukārt ir atkarīgi no likumdevēja

priekšstata par valsts sociālo pakalpojumu sniegšanas principiem, valsts ekonomiskās situācijas un sabiedrības vai kādas tās daļas īpašas nepieciešamības pēc valsts palīdzības vai atbalsta (*sk. Satversmes tiesas 2006. gada 8. novembra sprieduma lietā Nr. 2006-04-01 16. punktu*).

Labklājības ministrija norāda, ka citi līdzekļi, ar kādiem varētu panākt pensiju sistēmas un sociālā budžeta ilgtspēju, ir personām vēl nelabvēlīgāki vai arī var radīt virkni nelabvēlīgu sociālekonomisku seku. Tā kā speciālais budžets veidojas no sociālās apdrošināšanas iemaksām, tad ietaupījumu tajā var radīt vai nu sociālās apdrošināšanas iemaksu likmes paaugstināšana, vai personām noteiktā sociālā nodrošinājuma apmēra samazināšana.

Likumdevējam ir plaša rīcības brīvība, izvēloties piemērotāko regulējumu Satversmē paredzēto pamattiesību īstenošanai. Izskatāmajā lietā Satversmes tiesas uzdevums ir izvērtēt apstrīdēto normu atbilstību Satversmē noteiktajām pamattiesībām, nevis aizstāt likumdevēja rīcības brīvību ar savu viedokli par racionālāko risinājumu.

Lai izvērtētu, vai likumdevējs nav pārkāpis savas rīcības brīvības robežas, izvēloties piemērotāko regulējumu Satversmes 109. pantā paredzēto pamattiesību īstenošanai, Satversmes tiesai jāpārlicinās par to, vai ir ievēroti tiesiskās paļāvības un sociāli atbildīgas valsts principi.

21. Pieteikumā pausts uzskats, ka apstrīdētās normas neatbilst no Satversmes 1. panta izrietošajam tiesiskās paļāvības principam. Pieteikuma iesniedzēja pārstāvis norādīja, ka, ieviešot jauno regulējumu, tiek būtiski ietekmētas personas tiesības uz sociālo nodrošinājumu pēc pensionēšanās vecuma sasniegšanas. Nenosakot pārejas periodu jaunā regulējuma ieviešanai un atceļot deklarēto sociālās apdrošināšanas iemaksu kārtību, tiek pārkāpts Satversmes 1. pantā nostiprinātais tiesiskās paļāvības princips.

Tiesiskās paļāvības princips nozīmē, ka persona var paļauties uz to, ka tiesības un likumiskās intereses, kuras tā ir ieguvusi, tai vēlāk netiks atņemtas. Šā principa pamatā ir personas paļaušanās uz valsts tiesisku un konsekventu rīcību. Tā galvenais uzdevums ir aizsargāt personas tiesības gadījumos, kad

normatīvā regulējuma grozījumu rezultātā notiek vai ir iespējama privātpersonu tiesiskā stāvokļa pasliktināšanās (sk. *Satversmes tiesas 2006. gada 8. novembra sprieduma lietā Nr. 2006-04-01 21. punktu*). Taču tiesiskās paļāvības princips neizslēdz valsts iespēju grozīt pastāvošo tiesisko regulējumu (sk. *Satversmes tiesas 2010. gada 1. decembra sprieduma lietā Nr. 2010-21-01 19. punktu*). Tiesiskās paļāvības princips citastarp noteic arī to, ka personas reiz iegūtās tiesības nevar pastāvēt neierobežoti ilgi, proti, šis princips nedod pamatu ticēt, ka reiz noteiktā tiesiskā situācija nekad nemainīsies (sk. *Satversmes tiesas 2004. gada 25. oktobra sprieduma lietā Nr. 2004-03-01 9.3. punktu*).

Apstrīdētās normas tika pieņemtas 2010. gada 20. decembrī un stājās spēkā 2011. gada 1. janvārī. Faktisko sociālās apdrošināšanas iemaksu kārtība tika attiecināta uz nākotnē veicamām sociālās apdrošināšanas iemaksām. Apstrīdētās normas neietekmē tās sociālās apdrošināšanas iemaksas, kas bija veiktas saskaņā ar deklarēto sociālās apdrošināšanas iemaksu kārtību, un tādējādi normatīvā regulējuma grozījumi nenoved pie privātpersonu tiesiskā stāvokļa pasliktināšanās.

Satversmes tiesa secina, ka apstrīdētās normas neuzliek personai jaunus pienākumus. Personai nav pienākuma regulāri pieprasīt informāciju par to, vai darba devējs pienācīgi veic sociālās apdrošināšanas iemaksas, jo tās ir personas tiesības. Līdz ar to likumdevējam šajā gadījumā nebija jānosaka pārejas periods, lai personas varētu pielāgoties jaunajai kārtībai.

Apstrīdētās normas neskar tiesiskās paļāvības principu, tādēļ nav nepieciešams izvērtēt to atbilstību šim principam.

22. No sociāli atbildīgas valsts principa izriet valsts pienākums izstrādāt ilgtspējīgu un sabalansētu politiku sabiedrības labklājības nodrošināšanai. Tāpēc likumdevējam jārada tāds tiesiskais regulējums, kas būtu vērsts uz valsts ilgtspējīgu attīstību (sk. *Satversmes tiesas 2010. gada 1. decembra sprieduma lietā Nr. 2010-21-01 21.3. punktu*).

Satversmes tiesa ir konstatējusi, ka situācija sociālajā budžetā ir nesaraunami saistīta ar valsts kopējo ekonomisko situāciju, ko raksturo

ekonomiskās aktivitātes mazināšanās. Minētie apstākļi arī izraisa sociālās apdrošināšanas iemaksu apjoma samazināšanos (*sk. Satversmes tiesas 2009. gada 21. decembra sprieduma lietā Nr. 2009-43-01 27.1. punktu un 2010. gada 15. marta sprieduma lietā Nr. 2009-44-01 20. punktu*).

Jau vairākus gadus demogrāfiskā situācija Latvijā ir negatīva, jo turpinās sabiedrības novecošanās, ko raksturo zema dzimstība un vidējā mūža ilguma pieaugums. Sabiedrības novecošanās ir nopietns risks sociālās apdrošināšanas sistēmas stabilitātei ne tikai pašlaik, bet arī turpmāk (*sk. Konceptijas informatīvās daļas 5. lpp. <http://polsis.mk.gov.lv/view.do?id=3518>, aplūkota 2011. gada 2. decembrī; Konceptija apstiprināta ar Ministru kabineta 2010. gada 17. novembra rīkojumu Nr. 647 //Latvijas Vēstnesis, 2010. gada 23. novembris, Nr. 185*). Turklāt jāņem vērā arī Centrālās statistikas pārvaldes dati, kas liecina, ka Latvijā ir negatīvs migrācijas saldo un pieaugusi darbspējas vecuma iedzīvotāju mirstība (*sk.: Par Latvijas iedzīvotāju vecumsastāva izmaiņu tendencēm <http://www.csb.gov.lv/notikumi/par-latvijas-iedzivotaju-vecumsastava-izmainu-tendencem-32045.html>, aplūkots 2011. gada 7. decembrī*).

Tātad valsts ekonomiskā un demogrāfiskā situācija ietekmē speciālā budžeta stabilitāti. Satversmes tiesa atkārtoti uzsver, ka Saeimai šajā sakarā ir pienākums rīkoties, lai nodrošinātu sabiedrības labklājību ilgtermiņā (*sk. Satversmes tiesas 2009. gada 21. decembra sprieduma lietā Nr. 2009-43-01 27.2 punktu*).

Satversmes tiesa jau norādījusi, ka likumdevējam jāapsver katra lēmuma ietekme uz pensiju sistēmas ilgtspēju un savlaicīgi jāveic ekonomiskā un demogrāfiskā riska novērtēšanas pasākumi. Nenovēršot riskus savlaicīgi, pensiju sistēma var tikt vājināta pat tik lielā mērā, ka tās normālas funkcionēšanas atjaunošana prasītu ilgāku laiku un daudz lielākus resursus (*sk. Satversmes tiesas 2010. gada 1. decembra sprieduma lietā Nr. 2010-21-01 20.3. punktu*).

Satversmes tiesa jau iepriekš secinājusi, ka pārsteidzīgie un iepriekš nepietiekami izsvērtie lēmumi līdztikus ar valsts ekonomisko stāvokli ir

izraisījuši pašreizējo nelabvēlīgo situāciju speciālajā budžetā (*sk. Satversmes tiesas 2009. gada 21. decembra sprieduma lietā Nr. 2009-43-01 31.1.2. punktu*). Arī šajā lietā Satversmes tiesa konstatē, ka speciālā budžeta finansiālo ilgtspēju apdraud vairākas problēmas, kurām vēl joprojām nav rasts pienācīgs risinājums (*sk. Satversmes tiesas 2011. gada 29. novembra sēdes stenogramma, lietas materiālu 2. sējuma 83. – 93. lpp.*).

Satversmes tiesa nevar stāties likumdevēja vietā un norādīt uz piemērotākiem lēmumiem vai arī noteikt, kā sadalāmi valsts budžeta līdzekļi. Konkrētajā gadījumā Satversmes tiesas pienākums ir vērst likumdevēja uzmanību uz nepieciešamību rast šīs situācijas risinājumu. Likumdevēja pārmērīgā vilcināšanās izlemēt, kādā veidā tiks nodrošināta speciālā budžeta finansiālā ilgtspēja, rada sabiedrības interešu un pamattiesību pārkāpšanas risku. Pasākumi, ar kādiem īstermiņā var sakārtot valsts sociālās apdrošināšanas sistēmu, nenovērš speciālā budžeta finansiālo problēmu cēloņus. Pārdomātas un sabalansētas ilgtermiņa politikas trūkums, kā arī adekvātu un ekonomiski pamatotu pasākumu neesamība liecina par to, ka pensiju sistēmas un sociālā budžeta pastāvēšana var tikt apdraudēta.

23. Pensiju sistēmas sekmīga darbība ir cieši saistīta ar personu uzticēšanos šai sistēmai un ieinteresētību veikt sociālās apdrošināšanas iemaksas. Tādēļ persona ir jāinformē par dažādos pensiju sistēmas līmeņos paredzētajām iespējām nodrošināt pienācīgu pensijas apmēru.

Nesaprotama, sarežģīta un nestabila pensiju sistēma mazina personu ieinteresētību tajā līdzdarboties. Likumdevējam ir jāveicina stabilitāte, sniedzot skaidru informāciju par pensiju sistēmas darbību un turpmāko sociālo politiku. Pensiju sistēmas darbībai jāvieš sabiedrībā pārliecība par to, ka pensijas apmēru noteiks veiktās sociālās apdrošināšanas iemaksas atbilstoši normatīvajos aktos regulētajai pensiju aprēķināšanas shēmai. Tikai tad persona varēs pieņemt līdzsvarotus un saprātīgus lēmumus par savas pensijas nodrošināšanu.

Atbilstoši labas pārvaldības principam valstij ir pienākums nodrošināt, lai ikviena persona un visa sabiedrība būtu pienācīgi un savlaicīgi informēta par pensiju sistēmas darbības pamatprincipiem. No lietas materiāliem un tiesas sēdē paustajiem viedokļiem Satversmes tiesa nav guvusi pārliecību par to, ka šobrīd ikviena persona apzinās un saprot, kā faktisko sociālās apdrošināšanas iemaksu kārtība ietekmē pensiju aprēķināšanu un apmēru.

Turklāt jānorāda, ka minēto apstākļu dēļ sociālās apdrošināšanas iemaksas varētu samazināties un līdz ar tām būtiski samazinātos arī speciālā budžeta ieņēmumi. Finanšu līdzekļu trūkums valstij liegtu iespēju garantēt tiesības uz sociālo nodrošinājumu vecuma gadījumā pat tām personām, kas līdz šim līdzdarbojušās pensiju sistēmā. Jāņem vērā arī tas, ka sociālās apdrošināšanas pakalpojumu nodrošināšanai nesamērīgi liels slogs gulstas uz personām, par kurām sociālās apdrošināšanas iemaksas tiek veiktas, un tādējādi faktiski tiek apdraudēta solidaritātes principa efektīva īstenošana. Sociālais taisnīgums prasa, lai no speciālā budžeta līdzekļiem visupirms tiktu finansētas pensijas tām personām, kuras pienācīgi līdzdarbojušās pensijas kapitāla uzkrāšanā. Arī Saeima savā atbildes rakstā atzīst, ka valstij nav jāuzņemas atbildība par personām, kuras nav veltījušas pietiekamu uzmanību tam, vai darba devējs veic sociālās apdrošināšanas iemaksas un pilda likumā noteiktos pienākumus, bet paļāvušās uz to, ka nepieciešamības gadījumā valsts tām tāpat sniegs sociālo nodrošinājumu.

24. Izvērtējot apstrīdēto normu atbilstību sociāli atbildīgas valsts principam, par kritēriju kalpo tas, vai likumdevēja izraudzītais risinājums ir sociāli atbildīgs. Sociāli atbildīgs risinājums ir tāds risinājums, kura rezultātā atsevišķu personu tiesiskās intereses tiek saskaņotas ar visas sabiedrības interesēm. Tāpēc ir jāvērtē likumdevēja izraudzītie līdzekļi kopsakarā ar nepieciešamību nodrošināt līdzsvaru starp valsts ekonomiskajām iespējām, visas sabiedrības labklājību un sociāli taisnīgu risinājumu. Sociāli atbildīgs risinājums šādos apstākļos var tikt balstīts uz to, ka vienlaikus ar izmaiņām normatīvajos aktos tiek paredzēta iespēja personai īstenot tās tiesības, ko valsts

tai reiz piešķīrusi, atbilstoši valsts finansiālajām iespējām (*sk. Satversmes tiesas 2010. gada 15. marta sprieduma lietā Nr. 2009-44-01 22. punktu*).

Saeima uzskata, ka ar apstrīdēto normu palīdzību likumdevējs veic sociāli taisnīgas un sabiedrības interešu ievērošanai nepieciešamas reformas. Tādējādi apstrīdēto normu pieņemšana ir uzskatāma par sociāli atbildīgu risinājumu, proti, tādu risinājumu, kura rezultātā atsevišķu personu tiesiskās intereses tiek saskaņotas ar visas sabiedrības interesēm.

Satversmes tiesas 2010. gada 15. marta spriedumā lietā Nr. 2009-44-01 jēdziens „sociāli atbildīgs risinājums” lietots reformu kontekstā. Sociālās apdrošināšanas likuma 5. panta ceturtnās daļas otrajā teikumā paredzēto sociālās apdrošināšanas iemaksu uzskaites kārtību var uzskatīt par sociālās apdrošināšanas sistēmas reformu, jo pensijas apmērs var mainīties, ja tā tiek aprēķināta, ņemot vērā faktiski veiktās, nevis deklarētās sociālās apdrošināšanas iemaksas. Turklāt Sociālās apdrošināšanas likuma 5. panta ceturtnās daļas otrais teikums pieņemts nozīmīgu sabiedrības interešu nodrošināšanas labad, jo likumdevējs, pieņemot apstrīdētās normas, ir centies uzlabot sociālās apdrošināšanas sistēmu, lai nodrošinātu tās ilgtspēju, kā arī palielinājis personas iespēju līdzdarboties pensiju sistēmā.

Satversmes tiesa secina, ka faktisko sociālās apdrošināšanas iemaksu kārtība atbilst no Satversmes izrietošajiem principiem, proti, nodrošina to, ka personas pensijas apmērs būs taisnīgs – proporcionāls veiktajām sociālās apdrošināšanas iemaksām – un atkarīgs no personas līdzdalības pensijas kapitāla veidošanā. Vienlaikus tiek nodrošināta pensiju sistēmas ilgtspēja, jo nākamajām paaudzēm ir tiesības uz pensiju atbilstoši faktiski veiktajām sociālās apdrošināšanas iemaksām. Likumdevējs, ieviešot faktisko sociālās apdrošināšanas iemaksu kārtību, ir ievērojis no Satversmes izrietošos principus un rīkojies savas rīcības brīvības ietvaros.

Līdz ar to faktisko sociālās apdrošināšanas iemaksu kārtība atbilst sociāli atbildīgas valsts principam un tādējādi Sociālās apdrošināšanas likuma 5. panta ceturtnās daļas otrais teikums atbilst Satversmes 1. un 109. pantam.

III

25. Satversmes tiesa jau secinājusi, ka nodokļi ir valstiski organizētas sabiedrības priekšnoteikums un valsts politikas sastāvdaļa. Ieņēmumi no nodokļiem veido būtisku kopējo valsts budžeta ieņēmumu daļu, nodrošinot valsts spēju pildīt savas funkcijas, arī savus pienākumus pamattiesību nodrošināšanas jomā. Personas konstitucionālais pienākums maksāt likumā noteiktos nodokļus izriet gan no Satversmes 66. panta, gan netieši arī no Satversmes 73. panta (*sk. Satversmes tiesas 2010. gada 6. decembra sprieduma lietā Nr. 2010-25-01 9. punktu*).

Valsts finansiālās dzīves pamatprincipa īstenošanu reglamentē Satversmes 66. pants, paredzot, ka Saeima ik gadu pirms saimnieciskā gada sākšanās lemj par valsts ienākumu un izdevumu budžetu. No šīs konstitucionālās normas izriet tas, ka, no vienas puses, likumdevējam ir tiesības pēc saviem ieskatiem izraudzīties sabiedrības labklājības nodrošināšanai nepieciešamo regulējumu, taču, no otras puses, likumdevējam ir arī pienākums paredzēt pienācīgu mehānismu, lai panāktu šā regulējuma ievērošanu (*sk., piemēram, Satversmes tiesas 2011. gada 20. maija sprieduma lietā Nr. 2010-70-01 13. punktu*).

Līdz ar to likumdevējam, veidojot sociālās apdrošināšanas sistēmu, lai īstenotu Satversmē garantētās personu pamattiesības uz sociālo nodrošinājumu, ir konstitucionāls pienākums izveidot efektīvu šo tiesību normu īstenošanas mehānismu.

Ņemot vērā to, ka pensiju sistēma paredz personas līdzdarbības pienākumu, lai nodrošinātu pienācīgu pensijas apmēru, valstij ir jānodrošina efektīva uzraudzība pār sociālās apdrošināšanas iemaksu administrēšanu un uzkrātā pensijas kapitāla aizsardzību ilgtermiņā.

Likumdevējs Sociālās apdrošināšanas likuma 21. panta otrajā daļā paredzējis, ka darba ņēmējs sociālās apdrošināšanas iemaksas veic ar darba devēja starpniecību, proti, darba devējs aprēķina un iemaksā speciālajā budžetā gan darba devēja, gan darba ņēmēja iemaksu daļu.

Tā kā sociālās apdrošināšanas iemaksas ir arī nodoklis, likumdevējam ir konstitucionāls pienākums izveidot pienācīgu un efektīvu mehānismu šā nodokļa administrēšanai. Pienācīga nodokļu administrēšana ietver savlaicīgu un efektīvu nodokļu iekasēšanu un vienlaikus novērš izvairīšanos no nodokļu maksāšanas (*sk. Satversmes tiesas 2007. gada 11. aprīļa sprieduma lietā Nr. 2006-28-01 13. un 19.1. punktu*). Likumdevēja konstitucionālā pienākuma nepienācīga izpilde apdraud tādu konstitucionālo vērtību kā sabiedrības labklājība.

Līdz ar to, no vienas puses, likumdevējam ir pienākums uzturēt pensiju sistēmu administratīvā līmenī, proti, nodrošināt to, ka normatīvie akti paredz personai reālu iespēju uzkrāt pensijas kapitālu. Taču, no otras puses, likumdevējam ir pienākums radīt piespiedu mehānismu nodokļu iekasēšanai, lai mazinātu darba ņēmēju sociālās aizsargātības līmeņa nepamatotu mazināšanu, darba devējam neievērojot normatīvos aktus.

Tādējādi atbildība par ilgtspējīgu pensiju sistēmu ir sadalīta starp valsti, darba devēju un darba ņēmēju.

Apstrīdētās normas nedz atceļ darba devēja konstitucionālo pienākumu veikt likumā noteiktās sociālās apdrošināšanas iemaksas, nedz atbrīvo likumdevēju no konstitucionālā pienākuma izveidot tādu mehānismu, lai izpildvara pienācīgi iekasētu sociālās apdrošināšanas iemaksas.

Tātad personai ir tiesības pieprasīt, lai darba devējs veic un valsts pienācīgā kārtībā iekasē sociālās apdrošināšanas iemaksas.

26. Satversmes tiesa Spriedumā lietā Nr. 2000-08-0109 secināja, ka „likums neparedz arī apdrošināmajām personām pienākumu vai iespējas realizēt kontroli pār darba devēju – apdrošināšanas iemaksu veicēju”.

Tiesas sēdē Saeimas un Labklājības ministrijas pārstāvji norādīja, ka normatīvie akti paredz darba ņēmējam iespēju kontrolēt to, vai un kā darba devējs par viņu veic sociālās apdrošināšanas iemaksas.

Līdz ar to Satversmes tiesai ir pienākums izvērtēt, vai šobrīd ir paredzēts efektīvs mehānisms, ar kura palīdzību persona var iegūt informāciju par to, vai

darba devējs un likumdevējs pienācīgi pilda savus konstitucionālos pienākumus, proti, vai sociālās apdrošināšanas iemaksas tiek veiktas un iekasētas likumā noteiktajā kārtībā.

27. Saskaņā ar Darba likuma 71. pantu darba devējs, izmaksājot darbiniekam darba samaksu, izsniedz darba samaksas aprēķinu, kurā citastarp vajag būt norādītām darba devēja veiktajām sociālās apdrošināšanas iemaksām. Tā kā darba samaksu saskaņā ar Darba likuma 69. panta pirmo daļu darba devējs izmaksā ne retāk kā reizi mēnesī, darbiniekam informācija par veiktajām valsts sociālās apdrošināšanas iemaksām tiek sniegta regulāri.

Papildus tam Sociālās apdrošināšanas likuma 23. panta ceturtnā daļa paredz, ka jebkurai sociāli apdrošinātai personai ir tiesības bez maksas saņemt no VSAA informāciju par sociālās apdrošināšanas iemaksām, kuras par to ir veicis darba devējs. Turklāt persona var arī attālināti pieprasīt un saņemt no VSAA informācijas sistēmas informāciju par darba devēja veiktajām sociālās apdrošināšanas iemaksām, proti, portālā www.latvija.lv ir pieejama informācija par sociālās apdrošināšanas iemaksām un apdrošināšanas periodiem. Šo informāciju persona var saņemt tiešsaistē.

Tātad persona informāciju par to, vai darba devējs faktiski veic sociālās apdrošināšanas iemaksas, var pārbaudīt un pievērst darba devēja vai valsts institūciju uzmanību tam, ka likumā noteiktais pienākums nav pienācīgi izpildīts.

Šajā sakarā gan jānorāda, ka personai ir tiesības, nevis pienākums sekot līdzī sava pensijas kapitāla uzkrāšanai. Tomēr personai ir jāapzinās, ka šādu tiesību neizmantošana varētu ietekmēt tai piešķirtās valsts vecuma pensijas apmēru.

Personai ir nodrošināta efektīva iespēja saņemt informāciju par to, vai darba devējs ir pienācīgi veicis sociālās apdrošināšanas iemaksas.

28. Valsts institūcijām, kas uzrauga sociālās apdrošināšanas iemaksu iekasēšanu un citus ar nodarbinātību saistītus jautājumus, ir pienācīgi jāpilda

tām likumā noteiktie pienākumi un jāgādā par personu sociālo tiesību īstenošanu.

Lai faktisko sociālās apdrošināšanas iemaksu kārtība nelabvēlīgi neietekmētu pensiju apdrošināšanu, būtiska nozīme ir efektīvai nodokļu administrācijas darbībai (*sk. likumprojekta „Grozījumi likumā „Par valsts sociālo apdrošināšanu”” sākotnējās ietekmes novērtējuma ziņojuma (anotācijas) 1. sadaļas 4. punktu*).

Tiesas sēdē VID pārstāve norādīja, ka piedziņas darba rezultātā 2011. gada desmit mēnešos valsts sociālās apdrošināšanas iemaksās kopā tika iekasēti 59,6 miljoni latu. Vienlaikus ar sociālās apdrošināšanas vispārīgo principu maiņu, ieviešot faktisko sociālās apdrošināšanas iemaksu kārtību attiecībā uz valsts vecuma pensiju apdrošināšanu, VID pārskatījis darba organizācijas prioritātes, lai nodrošinātu efektīvu nodokļu iekasēšanu. Šobrīd VID uzdevums esot savlaicīgi apzināt sociālās apdrošināšanas iemaksu parādniekus un apstiprinātās nodokļu pārmaksas novirzīt sociālās apdrošināšanas iemaksu parādu segšanai. Turklāt nodokļu maksātājam sociālās apdrošināšanas iemaksu segšanas termiņa pagarinājumu varot piešķirt tikai pamatojoties uz argumentētiem un rūpīgi izvērtētiem lietas apstākļiem un, ievērojot likuma „Par nodokļiem un nodevām” 24. panta nosacījumus. Nodokļu parādu iekasēšanas procesā par prioritāti esot izvirzīta tieši sociālās apdrošināšanas iemaksu parādu iekasēšana un līdz ar to arī savlaicīga nokavēto maksājumu piedziņas uzsākšana. Īpašu uzmanību VID pievēršot parādniekiem, kuru darba ņēmēji tuvākajā laikā sasniegs likumā noteikto pensijas vecumu. Ja preventīvi pasākumi ir veikti, bet parāds tomēr netiek samaksāts, VID uzsākot nokavēto nodokļu maksājumu bezstrīda piedziņu (*sk. Satversmes tiesas 2011. gada 15. novembra sēdes stenogramma, lietas materiālu 1. sējuma 56. – 65. lpp.*).

Informatīvajā ziņojumā „Par faktiski veikto valsts sociālās apdrošināšanas iemaksu pensiju apdrošināšanai ietekmi uz personu sociālo nodrošinājumu” norādīts, ka par 209 tūkstošiem jeb 85,6 procentiem darba ņēmēju vecumā virs 50 gadiem sociālās apdrošināšanas iemaksas veiktas pilnā

apmērā, bet par 24,9 tūkstošiem darba ņēmēju jeb 10,2 procentiem šīs iemaksas nav veiktas pilnā apmērā. Savukārt par 5,1 tūkstoti darba ņēmēju jeb 2,1 procentu sociālās apdrošināšanas iemaksas nav veiktas vispār. Ziņojumā norādīts, ka analizētajā periodā par 95,8 procentiem darba ņēmēju vecumā virs 50 gadiem sociālās apdrošināšanas iemaksas ir veiktas.

Valstī ir izveidots pienācīgs piespiedu mehānisms, lai panāktu to, ka darba devējs veic likumā noteiktās sociālās apdrošināšanas iemaksas.

29. Papildus sociālās apdrošināšanas iemaksu iekasēšanai un iespējai saņemt informāciju par sociālās apdrošināšanas iemaksu apmēru, ir jāvērtē arī tie mehānismi, kas nodrošina personas tiesību aizsardzību gadījumā, kad darba devējs vispār neveic sociālās apdrošināšanas iemaksas vai neveic tās pilnā apmērā.

Saeimas un Labklājības ministrijas pārstāvji norāda, ka šādā gadījumā persona var vērsties valstī izveidotajās kontrolējošajās institūcijās, piemēram, Valsts ieņēmumu dienestā vai Valsts darba inspekcijā, kas uzrauga un kontrolē darba tiesisko attiecību atbilstību normatīvajiem aktiem. Arī atbilstoši likuma „Par darbinieku aizsardzību darba devēja maksātnespējas gadījumā” izveidotais fonds aizsargājot darbinieku tiesības uz darba samaksu un to, lai par viņiem tiktu veiktas sociālās apdrošināšanas iemaksas. Papildus tam arī Maksātnespējas likumā esot paredzēts, ka darba ņēmējs var pieteikt darba devēja maksātnespēju, ja tas nav pilnībā izmaksājis darba samaksu vai nav veicis sociālās apdrošināšanas iemaksas divu mēnešu laikā no izmaksai noteiktās dienas. Turklāt Sociālās apdrošināšanas likuma 21. panta 2.¹ daļa paredz, ka noteiktos apstākļos pašai personai ir tiesības par sevi veikt sociālās apdrošināšanas iemaksas, ja darba devējs tās nav veicis.

Tā kā katrs no minētajiem mehānismiem paredz atšķirīgus īstenošanas priekšnoteikumus, tie vērtējami atsevišķi.

30. Personas tiesības ierosināt darba devēja maksātnespējas procesu norādīto apstākļu dēļ nav uzskatāmas par efektīvu mehānismu personas sociālo pamattiesību īstenošanai.

Pirmkārt, Maksātnespējas likuma 57. panta 4. punkts noteic, ka viena no juridiskās personas maksātnespējas pazīmēm ir tā, ka „parādnieks [...] nav veicis sociālās apdrošināšanas obligātās iemaksas divu mēnešu laikā no izmaksai noteiktās dienas”. Tomēr likumdevējs attiecībā uz šādiem gadījumiem nav nedz noteicis darba ņēmējam vienkāršotu kārtību savu tiesību aizsardzībai, nedz atbrīvojis viņu no Civilprocesa likumā paredzētās valsts nodevas nomaksas un Maksātnespējas likuma 62. panta pirmajā daļā paredzētā pienākuma iemaksāt depozītu divu minimālo mēnešalgu apmērā. Tātad personai jāērķinās ar papildu izdevumiem, lai tā varētu atgūt darba devēja neveiktās sociālās apdrošināšanas iemaksas.

Otrkārt, Maksātnespējas likuma 2. panta otrā daļa paredz, ka attiecībā uz valsti, pašvaldību vai citu publisko tiesību juridisko personu šajā likumā noteikto maksātnespējas procesu nepiemēro.

Treškārt, maksātnespējas procesa ierosināšana gadījumā, kad darba devējs nav veicis sociālās apdrošināšanas iemaksas divu mēnešu laikā no izmaksai noteiktās dienas, varētu būtiski apdraudēt saimniecisko darbību, jo darba devēja maksātnespējas process vienlaikus nozīmē arī to, ka darba ņēmējs, visticamāk, zaudēs savu darba vietu darba devējam piederošās komercsabiedrības likvidācijas dēļ.

31. Sociālās apdrošināšanas likuma 21. panta 2.¹ daļa paredz, ka persona, sasniedzot pensijas vecumu, ir tiesīga veikt sociālās apdrošināšanas iemaksas pensiju apdrošināšanai, ja darba devējs tās nav veicis.

Šī norma pēc būtības ir dispozitīva, proti, persona var izvēlēties, vai tā veiks vai neveiks sociālās apdrošināšanas iemaksas, kuras darba devējs nav veicis. Tātad tikai pati persona, izvērtējot visus apstākļus, var pieņemt ekonomiski pamatotu lēmumu par nepieciešamību papildināt savu pensijas kapitālu ar sociālās apdrošināšanas iemaksām, kuras darba devējs nav veicis un

valsts institūcijas vēl nav iekasējušas. Šī norma neuzliek personai pienākumu veikt sociālās apdrošināšanas iemaksas, jo persona var arī gaidīt, līdz valsts institūcijas piedzīs no darba devēja tā neveiktās sociālās apdrošināšanas iemaksas.

Pēc Satversmes tiesas ieskata, Sociālās apdrošināšanas likuma 21. panta 2.¹ daļa ir personai labvēlīga, jo paredz tai iespēju ietekmēt sava pensijas kapitāla apmēru gadījumā, kad darba devējs sociālās apdrošināšanas iemaksas nav veicis likumā noteiktajā kārtībā.

Vienlaikus Satversmes tiesa vērš Saeimas uzmanību uz to, ka Ministru kabinets kārtību, kādā persona veic valsts sociālās apdrošināšanas iemaksas pensiju apdrošināšanai, izstrādājis ar nokavēšanos. Ministru kabinetam kā izpildvaras institūcijai bija pienākums nekavējoties gādāt par likuma izpildi un iespējami īsā termiņā izdot attiecīgos noteikumus. Tomēr Ministru kabineta bezdarbība nevar būt par pamatu tam, lai liegtu personai izmantot likumā noteiktās tiesības.

Jāņem vērā arī tas apstāklis, ka vairumā gadījumu sociālās apdrošināšanas iemaksu parāds veidojas īslaicīgi – kamēr valsts institūcijas nepiedzen neveiktās sociālās apdrošināšanas iemaksas. Saskaņā ar VID sniegto informāciju vidējais sociālās apdrošināšanas iemaksu parāda ilgums ir divi gadi un seši mēneši. Situācijas atrisinājuma varianti ir divi: vai nu sociālās apdrošināšanas iemaksu parāds tiks samaksāts un neradīs personai nekādas nelabvēlīgas sekas, vai arī neveiktās sociālās apdrošināšanas iemaksas tiks kompensētas no Darbinieku prasījumu garantiju fonda atbilstoši likumam „Par darbinieku aizsardzību darba devēja maksātnespējas gadījumā” un arī šādā gadījumā nelabvēlīgu seku nebūs.

Turklāt Pensiju likuma pārejas noteikumu 23. punkts nosaka: ja tiek iegūtas tiesības uz pensijas palielināšanu sakarā ar sociālās apdrošināšanas iemaksu papildināšanu par periodu pirms pensijas piešķiršanas, pensija pārrēķināma ar tās piešķiršanas dienu. Likums noteic, ka pensijas pārrēķins izdarāms ne biežāk kā reizi pusgadā. Tas nozīmē, ka gadījumos, kad sociālās apdrošināšanas iemaksas pensiju apdrošināšanai par periodu pirms pensijas

piešķiršanas tiks papildinātas – proti, darba devējs nomaksās parādu vai iemaksas tiks segtas no Darbinieku prasījumu garantiju fonda –, pensija, pamatojoties uz personas iesniegumu, tiks pārrēķināta ar tās piešķiršanas dienu, bet ne biežāk kā reizi pusgadā. Pārrēķinot pensiju, tiks aprēķināta un personai izmaksāta līdz šim izmaksātās un pārrēķinātās pensijas apmēru starpība. Tātad persona saņems tādu pensiju, kāda tai pienāktos.

Tādējādi Sociālās apdrošināšanas likuma 21. panta 2.¹ daļa ir vērtējama kā viens no elementiem, kas nodrošina personas iespējas efektīvi līdzdarboties sava pensijas kapitāla uzkrāšanā. Turklāt visi minētie mehānismi aplūkojami kompleksi, proti, persona var sekot līdzi sava pensijas kapitāla uzkrāšanai un tādējādi pārbaudīt, vai darba devējs pienācīgi pilda likumā noteiktos pienākumus. Ja persona konstatē, ka sociālās apdrošināšanas iemaksas nav veiktas, tā var vērsties valsts institūcijās, kuru pienākums ir novērst normatīvo aktu neievērošanu. Tādējādi Sociālās apdrošināšanas likuma 21. panta 2.¹ daļā ietvertais regulējums uzskatāms par pēdējo līdzekli adekvāta pensijas apmēra nodrošināšanai. Turklāt tas ir pagaidu līdzeklis, jo personas veiktās sociālās apdrošināšanas iemaksas tiek atmaksātas, tiklīdz VID tās piedzinis no darba devēja. Tomēr norādāms, ka personai nav pienākuma izmantot Sociālās apdrošināšanas likuma 21. panta 2.¹ daļā ietverto regulējumu.

Sociālās apdrošināšanas likuma 5. panta ceturtās daļas otrais teikums un 21. panta 2.¹ daļa pēc būtības neskar jautājumu par likumdevēja konstitucionālo pienākumu pienācīgā kārtā iekasēt sociālās apdrošināšanas iemaksas.

Būtisks ir arī tas apstāklis, ka apstrīdētajās normās ietvertais regulējums ir regulāri vērtējams, proti, Sociālās apdrošināšanas likuma pārejas noteikumu 49. punkts uzliek Ministru kabinetam un Saeimai par pienākumu regulāri izvērtēt šā regulējuma efektivitāti. Ja tiek secināts, ka apstrīdētajās normās paredzētais mehānisms nedod plānoto efektu, Saeimai un Ministru kabinetam ir pienākums veikt nepieciešamos pasākumus, lai novērstu nelabvēlīgās sekas.

Likumdevējs, ieviešot faktisko sociālās apdrošināšanas iemaksu kārtību, ir veicis pasākumus pensiju sistēmas stabilizēšanai un izveidojis pienācīgu

mehānismu šīs kārtības īstenošanai, turklāt personām ir paredzēta iespēja līdzdarboties sava pensijas kapitāla veidošanā un uzkrāšanā.

Līdz ar to Sociālās apdrošināšanas likuma 5. panta ceturtās daļas otrais teikums un 21. panta 2.¹ daļa atbilst Satversmes 1. un 109. pantam.

Nolēmumu daļa

Pamatojoties uz Satversmes tiesas likuma 30. – 32. pantu, Satversmes tiesa

nosprieda:

atzīt likuma „Par valsts sociālo apdrošināšanu” 5. panta ceturtās daļas otro teikumu un 21. panta 2.¹ daļu par atbilstošu Latvijas Republikas Satversmes 1. un 109. pantam.

Spriedums ir galīgs un nepārsūdzams.

Spriedums stājas spēkā tā pasludināšanas brīdī.

Spriedums pasludināts Rīgā 2011. gada 20. decembrī.

Tiesas sēdes priekšsēdētājs

G. Kūtris